
БАЛЛАДИНА

ТРАГЕДІЯ НА П'ЯТЬ ДІЙ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Пустельник. Попель III у вигнанні.

Кірко́р, володар замку.

Мати, вдова.

Балладина } її доньки.

Аліна }

Філон, пастух.

Грабець, син паламаря.

Фон-Кострин, начальник варті в замку Кірко́ра.

Гралон, рицар Кірко́ра.

Канцлер.

Вавель, літописець.

Паж.

Посол зі столиці Гнезна.

Судовий обвинувач.

Коронний лікар.

Вельможі, рицарі, замкова челядь, селяни, діти.

ФАНТАСТИЧНІ ОСОБИ:

Гоплана, німфа, королева Гопла.

Хохлик.

Скерко.

Дія відбувається за казкових часів біля озера Гопло.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА ПЕРША

Ліс біля озера Гопло, хата Пустельника, оповита квітами і плющем.
Входить Кірко́р; на ньому багато оздоблена кольчуга, орлині крила¹.

Кірко́р

(сам)

Спитать поради слід би в чоловіка,
Що тут, в цій тиші лісовій, домує.
Старий – побожний, та не при своєму,
Здається, розумі: йому говориш
Про замки, королів, двірські звичаї,

А він увесь немовби шаленіє.
Прокльони сипле, аж запінив рота.
Зазнав од королів він, видно, лиха,
Що приятелем став він селянину.
(Стукає до келії.)

Тук! Тук!

Г о л о с і з к е л і ї .

Хто там?

К і р к о р

Кірко́р.

П у с т е л ь н и к

(виходячи з келії)

Вітаю, сину!..

Чого ти хтів?

К і р к о р

Поради.

П у с т е л ь н и к

Йди від світу.

К і р к о р

Якби вже знав я старість сумовиту,
То, може, й прагнув би в сумні діброви,
Я ж – молодий, я волода́р замковий,
Отож надумався я шлюб еднати.
Порадь мене...

П у с т е л ь н и к

Літ двадцять не виходжу

Я з пущі.

К і р к о р

Ну і що ж?

П у с т е л ь н и к

Оцінки дати

Не вмію людям, дівчини не можу
Пізнати твоєї.

К і р к о р

Ті, що зеленіли

Ще в пуп'янку, коли ти жив у світі,
Тепер – дівчата... Пуп'янок той – білий
Або червоний – дав такі ж і квіти.
Згадай-бо найпрекраснішу дитину,
Що квітла десь, мов ангельська лілея,
Співучіша за пісню солов'їну.
На горлиць схожа вірністю своєю...
Скажи-бо, старче, де мені цієї

Шукати дівчини? Я чув – красиві
Є королівни.

Пустельник

О, то рід жахливий!

На мужа схожа в злочинах дружина,
Дочка – на батька, матінка – на сина.
Немов клубок гадюк в гнізді гидкому.
Побий їх грім!

Кірко р

Не лайсь!

Пустельник

Їх кодлу злому

Прокльонів мало, – й ти кляни зі мною!

Хай з мору й голоду це кодло згине,

Нехай побитих громом їх поглине

Земля, розверста пащею страшною!

За плащ – хай попіл, гаддя – за корону

Хай буде їм! Клястиму їх до скону,

Мов пес ланцюжний, лютий до нестями.

І я був пан колись-бо над панами,

Народові стотисячному любий,

Жив в пурпурі, тепер – в лахмітті й згубі,

І всіх клянущу. Діток ростив я трое,

Та братові зайшли в кімнату вої

І порубали ті рожеві квіти!

Загинули мої в колисці діти!

І от – тепер я в попелі й вереті...

Кірко р

Хто ж ти такий?

Пустельник

Король я... Попель третій...²

Кірко р

(схиляє коліна)

Королю мій!

Пустельник

І, як жебрак, тут гину.

Кірко р

Озброю хлопство й в Гнезно я полину

За тебе мститись.

Пустельник

Будь розважний, хлопче!

Від кар біблійних гірше лихо топче¹
Безправну землю й шириться навколо.
Пролито кров дітей твоїх безвинно,
І рицарське керма не має коло.
Хай станеться, що статися повинно,
Під оком Божим, на землі нужденній.

Пустельник

Чи не на світлих крилах, добрий геній,
Злетів ти з неба?

Кірко

В дужої орлиці

Ті білі крила вільно виростали,
А нині – рицарю служити стали.
Йому ж від пташки менше чи годиться
В пригоді людям бути? І чи гоже,
Орлині маючи на спині крила,
Потворам потурать?

Пустельник

Ти з тих, хто може

Валити трони! Ти – сталева сила!

Кірко

Ти знаєш, як розпустою країну
Ганьбить король, як кат оцей на троні
У злочинах нових не знає впину.
Стави від крові бачив я червоні,
В них коропів годує він тілами
Невільників. Не раз між їх рядами
Десятого він на шматки рубає,
Поживу призначаючи для риби,
Останки ж тіл на поле викидає
І засіва зерном червоні скиби.
Ту землю звуть сусіди – Русь Червона⁴.
Кого хистила Лехова корона⁵,
Тим досі Бог давав жнива щасливі,
Жив люд у щасті. А тепер – жахливий
Він голод має, пошесті і мори.
Земля від спеки тріскається в горі,
Жита раніш золотяться, ніж колос
Зерном наллється; під серпом лиш волос
Порожньої соломи – без зернини.
Колись багата Польща стала нині
Коморою для сарани лихої;
Колись відважна – нині у двобої
Із голодом і диханням зарази.

Пустельник

Проклятий я, проклятий! Ах, три рази
Проклятий! Винен я в нещастях люду!

Кірко

Ти винен?

Пустельник

Завдяки святому чуду
Прославилася Лехова корона, –
В ній щастя люду, міць і оборона,
Замкнена чудом... Вигнаний з країни,
Позбавив люд корони я святої.

Кірко

Ти, старче?

Пустельник

Братова короля згине, –
Вона фальшива... В лісі, під сосною
Моя закопана корона... З нею
До гробу мав я йти.

Кірко

Відкіль тієї

Корони дивна владність?

Пустельник

З Віфлеєма

Вертались три волхви – два маги й Скіта⁶.
Північний волхв зайшов у наше жито
І заблудивсь, як в лісі, – у моєму
Краю життя, як ліс, високі й гожі.
Блукає й молиться: "Рятуй, о Боже!"
Аж ось, нарешті, стріха старожитна
Якоїсь перед ним відкрилась хати, –
Сам Лех в тій хаті жив. "Королю, брате! –
Ввійшовши, мовить волхв. – Зоря блакитна
Твоїх волошок йшла передо мною
І завела сюди. Я – з Віфлеєма
Йду в рідний край". – "Зостанься в краю моєму, –
Йому говорить Лех. – Перед тобою
Земля моя – квітуча і щаслива, –
Як хочеш, поділю її надвое". –
"Зостануся, – мовить Скіта, – але ниви
Ділить не хочу: землю межувати –
Це кров безвинну й сльози проливати
Дітей і матерів". І жити стали
Удвох, – але це довга повість...

259

Кірко

Далі?

Пустельник

За звичаєм, заведеним віддавна,
Мінявся Скита з Лехом на обручки
Й корону дарував, коли їх славна
Зросла любов... Це й є моя корона.
Христос, до неї простягнувши ручки,
Все відхилявся од матернього лона,
Тягнувся до перлин, мов квітка з листя,
Щось лепетав, і усмішка перлиста
Цвіла на устоньках – безвинна й світла.

Кірко

О бідна квітко! Ти на те розквітла,
Щоб на хресті розп'яття потерпіти?
Чом на Голгофі я не був' при зброї,
На чорному коні, з загоном воїв!
Я б визволив Христа, чи став би мстити,
І згинули б ті люті лиходії.

Пустельник

Бог прийме, сину, твій порив до дії
За подвиг здійснений. Але – до справи.
Як вигнав брат мене, корону слави
Забрав я в ліс.

Кірко

Клянусь, вона вернеться!

Вернеться... Та...

Пустельник

Ти що хотів сказати?

Кірко

До того, як Кірку доведеться
Здійснити помсту, він хотів би знати,
На пні якому родове щепити
Кіркорове дерево⁷, щоб оборону
Дать в новім плем'ї рицарів для трону?
Кого в подвір'я замкове просити
Дружиною?

Пустельник

Є люди, що блукають

Із шлюбним перснем по стежках пишноти
І, замість кості від ребра⁸, встигають
Здобуть лиш кість незгоди і гризоти.
Роби інакше, юна, мужня сило!

Хай перша ластівка тобі покаже
 Ту стріху, де гніздо своє зліпила,
 Й про двоє личок у віконці скаже,
 Котра твоя з тих квіток буде мила,
 Йди без вагань, бери дівча убоге.
 Весілля скромне справ і без тривоги
 Живи, мов з королівною, щасливо...

Кірко р

Так радиш ти?

Пустельник

Йди, сину мій, сміливо

Під вбогий дах, – хай лагідна дружина,
 Безвинна, мила...

Кірко р

О моя пташино!

Куди ж бо, ластівко, мене занadiш?

Пустельник

Зроби ж, як мовлю...

Кірко р

Добре, старче, радиш...

Веди ж бо, ластівко!

(Виходить.)

Пустельник

(сам)

О, що то молодь!

Іде від нас і голосно гукає:

Йдемо шукати щастя! Ми ж, старіші,

Що по землі уже пройшли убогій,

Ніде в житті ми щастя не знайшли, –

Мабуть, не вміли ми його шукати...

Ну, йди! йди, старче, до своєї хати!..

Хоче увійти до келії і затримується на порозі.

Входить Філон, задумливий пастух у фантастичному вбранні з квітів і стрічок.

Філон

(в захваті)

О сонце золоте! дерева милі!

Струмочку любий, що між камінцями

Прозорі дзюркотливо котиш хвили!

Весняні квітоньки, що з солов'ями

Кохається, – прийміть свого Філона!

Про долю марив я Ендіміона⁹,

Я мріяв, що ясна з небес богиня,

В вінку троянд, окрилена прилине

В промінні місячним, мов сон розквітне,

Чолом до мене схилиться привітно,
Й зіллються нам уста в палкім тремтінні...
Ах, так я мріяв! Чи знайти ж Діану¹⁰
На цій землі? І от самотній в'яну,
Немов фіалка або квіт осінній...

Пустельник

Для чого ці журливі нарікання!
Юначе мій, де розум твій спокійний?
Ти хтів би зрушить світу лад постійний:
Жадаючи купелі Актеона¹¹
Ти на землі чекав посланниця неба,
І от – старим паннам і досі треба
Чекать, кого їм пригорнуть до лона...
Шукай коханки на землі!

Філон

Даремно

Весь світ пройшовши, приглядався таємно
До смертних я дівчат. Мій зір лакомий
Не раз під злотом бриликів з соломи
На жниць гарненькі задивлявся лица,
Як маків цвіт. Де полотно білиться
Під ясным сонцем на траві зеленій,
В уяві сподівався я шаленій,
Що з білих ряден, як з морської піни
Враз постать зійде світлої богині¹²,
Різьблена з мармуру. У цій омані
Я жив на світі, мовби у пустелі, –
В смутному невдоволення тумані.
Вельможні я відвідував оселі,
Царівен бачив я – як вечорова
Зоря Венери, світять загадково
Вони в височині своїй злотистій.
Не мають серця, очі ж променисті –
Палкіші, ніж корон їх самоцвіті.

Пустельник

Шукачу, божевіллям оповитий
Зір недосяжних! Геть іди, безплідний
Ти пустоцвіте! Цебрику дірявий,
Води з криниці зачерпнуть не гідний!
Осінній промінь – мертвий, хоч яскравий!
Як повернись на трон, тебе замкнуті
Звелю до божевільні або пхнути
На лаву бакалярську поміж діти¹³.

Філон

Мій добрий батечку! Господь з тобою!
Мабуть, ти хворий чи несамовитий!

Пустельник

Усі шаленці тут передо мною
Про замки й королів розводять мрії,
Самі ж в лісі ховаються густії.
І виють, виють, мов осліплі сови.

Філон

Всунь, старче, голову в струмок льодовий –
Хай охолоне.

Пустельник

Не обмить водою
Понад чолом моїм сліди червоні!
Ти бачиш, бачиш? Це сліди корони!
За двадцять років досі не загою
В цій пущі ран своїх: одна на чолі,
А друга – від корони, ця
(показує на серце)

від злого ката.

О дітки! О мої нестерпні болі!
О дні колишні!

Філон

З цим старим так нудно!
Збезумів, певне, в самоті гнітючий.

Пустельник

Терпіння мислі – то остюк колючий,
А дійсність... мов залізо – ранив може
Чи й вбить.

Філон

Про це б нам іншим разом гоже
Поговорить, а нині – запевняю,
Що серця сум...

Пустельник

Тебе хай поховає,
Загайку. Хай ніщо – ніщо й сплюндрує.
І хай ніщо в твій ляже гроб.

Філон

О любя!

Незнайдений твій образ

(показує на серце)

тут домує!

Незнайдення – ще гірше це, ніж згуба.
Тебе не стрів, а ти передо мною, –
До лісу йду, де буду сам... з тобою...
Жду зцілення в благословеннім чуді.
Мене ти зцілиш!

(Іде до лісу.)

Пустельник

Як дуріють люди!

(Входить до келії.)

СЦЕНА ДРУГА

Інша частина лісу – видно озеро Гопло. Входять Скерко і Хохлик.

Скерко

А де ж Гоплана, наша королева?

Хохлик

Ще спить у Гоплі.

Скерко

Ні зоря рожева,

Ні пахощі весни, ні сосни милі

Її журливим шумом не збудили!

Невже вона не чує, як крильцями

Черкають ластівки гладінь прозору,

Аж тисячі кружал, мов світлі плями,

Біжать по озеру!

Хохлик

Вже, мабуть, скоро

Проснеться відьма наша й заганяти

Почне до праці нас. То в жолуді вкладати

Яечка мотилів, то помагати столицю

Мурашкам будувать, то підмітати глицю

З усіх доріжок їх, а то хрущам майовим

Розкрити панцирі, щоб вчилися літати;

То в вуликах у бджіл із книги прочитати

Про їх права, про лад у царстві їх медовім,

Прийнять їх присягу на вірність бджільній матці;

То ластівок у гай скликати комишовий

І вчить їх гнізда вить на прибережній хатці;

А то, наперекір лихому пташникові,

Сильця розплутувать, щоб пташенята бідні

До них не вскочили; весь час шептять сусідній

Сороці: не украдь! чи горобців впевняти,

Що гарні співи їх, щоб на селянській хаті

Жвавіш цвірінькали про урожай на жито...

Працюй, як клятий віл, працюй тут ціле літо,
А взимку в хлопа спи, зарившись у солому,
Між діток і горнят, у запічку брудному!

Ск е р к о

Який ти, Хохлику, лінивий!

(Дивиться на озеро.)

Глянь! В смузі сонця мерехтливій,
Немов пелюстка золотокана,
Колихана повітрям ніжним,
Виходить із води Гоплана.
Мов лебідь, що в блакиті лине
Ясним вітрилом білосніжним,
Вона колишеться і плине.

Глянь! глянь! в забаві легкокрилій
Плигнула рибкою над хвилі,
За сині незабудок коси
Вчепилась білими руками
І сипле діамантів роси,
Ледь хвиль торкаючись ногами,
О чарівлива! Хто вгадає,
Чи йде вона по водній піні?
Чи держиться за квіти сині?
Чи путь повітряну верстає?

Х о х л и к

На голові – вінок у неї...
Ситняг то? чи морські лілеї?

Ск е р к о

Ні... то в волоссі ворожитки
Сплять ластів'ята чорнокрилі¹⁴.
Отак, прив'язані до нитки,
Ще восени вони упали
На дно ріки, між ясні хвилі,
Й там у вінок сплелись зів'ялий.
Той сплив вінок з річної твані
В волосся золоте Гоплані.

Х о х л и к

Тікаймо відсія, мій Скероньку коханий.
Готова відьма знов нам працю загадати:
Чи рухати млина, що без води спинився
В бідахи-мельника, чи шершня сповідати,
Щоб за крадіж медів, бува, не опинився
У пеклі ледар той... чи малювать посуду.

Скерко

Йди, як хоч... я тут побуду...
Сонця промені проникли
В мокрі ластівки пір'їни...
Ожили, пурхнули й зникли,
Мов горобчиків хмарини.
Королева стала в водах –
З дива свій тамує подих
І не сміє заплітати
Буйних кіс, – їй дивно стало,
Як віночок той зів'ялий
Враз ожив і став літати.
О Гоплано! О Гоплано!

Входить Гоплана.

Гоплана

Нарви, мій Хохлику, троянд – вплітати в коси.

Хохлик

Вже починається мій труд!

(Виходить, щось буркочучи.)

Гоплана

Хіба ще рано?

Скерко

Весняний перший час.

Гоплана

Де ж мій коханий досі?

Скерко

Що звелиш ти, королево?
Загадай якої праці –
Вити хмароньки рожеві,
Вибудовувать палаци,
Дах повоюми в'язати,
Чи сплітатъ з квіток кімнати,
З мальв і дзвоників колони
Ставить?

Гоплана

(в задумі)

Ні!

Скерко

То хочеш – трони

З легкої зів'ю хмарини?

Пташенят зліплю із глини?

Може, перлів наносити,

Що блищать, як самоцвіти,

й кожна жемчужина

В трясавицях політаю
Вгледжу, дожену, впіймаю
Надболотний вогник синій,
Мов в свічник, його оправлю
В білу лілію, й на скрині
Як світець тобі поставлю...

Загадай – і все, що в світі,
На землі чи в тій блакиті,
Принесу в твої долоні:
Квіти, запахи, і роси,
Барви, й луни стоголосі, –
Все, що є в земному лоні,
Все, про що колись-то снили
Мисльоньки твої, в ясному
Лоні хвиль.

Гоцлана

Мій Скерку милий,

Я закохана!

Скерко

у чому?

В розах без тернин? В калині?
У трилистій конюшині?
Може, в квітці "Бог подбає",
Що злі мачухи садили
Дітям мужа на могили?
Може, в нитці Магдалини¹⁶,
Що без вітру десь літає?
В маргаритці безневинній,
Що листочком "не кохає"
Молоду пастушку вбила?
В чому ж бо? Загадуй, мила, –
Принесу тобі, коханко,
В твій вінок вплету, і п'янку
Будеш пестить, цілувати,
Будеш палко обіймати
Аж до весноньки нової,
До нового лук розвою!

Гоплана

Ах, я люблю, кохаю я людину!

Скерко

‘То людські чари.

Гоплана

Ще зими тієї,

Коли в кришталевій ложі я заснула,

Мене якесь проміння розбудило.
Дивлюся... навкруги червоний пломінь,
Немов з пожару, б'є крізь твердь льодову,
І чути гук. Рибалки то рубали
Зрадливу рибкам ополонку... Раптом
Жахливий крик – впав чоловік у неї...
Мені на ложе впав... Чи то від світла,
Яке, мов квіт рожевий, розливалось
В моїм склянім палаці, чи насправді
Троянди мліли на його обличчі.
А гарний був він, гарний, аж хотіла
Навік затримати його в палацах зимних
І в ланцюги обіймів та цілунків
Закути. Але він почав конати...
І довелось, ах, довелось пустити!
Коли б хоч на руках з води могла я
Його підняти, і уста з устами
Зіллать і влить життя в холодні груди!
Ти знаєш-бо, яка для нас то мука,
Коли, мов квіти, ми скидають повинні
Рум'янець наш і одяг наш барвистий
І білим каменем на дні лежати
В озерах! Так було тоді й зі мною...
Лежать я мусила на дні і світла
Не бачила. Півмертвого несла я
В руках тремтячих, і крізь ополонку
Поклала на льоду, сама ж із болем
Вернулась на порожнє, зимнє ложе.
А серце краєв зойк і плач рибалок,
Які знайшли того, з ким я прощалась.
От і весна настала довгождана,
І серце знов любові повне... Квіти –
То перед ним ніщо, і зорі гаснуть
При погляді його... Люблю, кохаю!

С к е р к о

Хтось лісом там іде.

Г о п л а н а

То він, мій милий!

Стань невидимим, Скерку!

к е р к о виходить. На сцену входить Г р а б е ц ь, рум'яний, в селянському вбранні

Г р а б е ц ь

Що за панна?

Обличчя, ноги є, сама ж – немовби скляна.

Що за створіння то – з їмли, драглів чи льоду?

Є люд, що має смак і на таку породу!
Щось світить риб'яче з лица її чудного!

Гоплана

Як звешся, молодий вродливче?

Грабець

Та нічого.

Гоплана

Нічого? Любий мій!

Грабець

Дурненька ж ти, мосьпані! –

Нічого – значить, що в красі мой догани

Нема, що я – красунь... А звусь, як хочеш знати,

Я – Грабець.

Гоплана

Хто ж завів тебе в цей ліс блукати?

Грабець

Кому цікавий я – зів'яла шкіра й кості?

Гоплана

О пане Грабець, хто ж...

Грабець

Та ми тут люди прості!

Зви краще – Грабком!

Гоплана

Хто ж ти?

Грабець

З панського я двору.

А хто я, – розказать – історія нескора!

В костьолі нашому великі є органи,

На них мій батько грав. Чудово грав він п'яний,

Тверезий – так фальшивив,

Що й слухать неможливо.

Голив і грав собі, адже голив в суботу,

А у неділю грав; та мав таку чесноту:

Як голить, то не п'є, – п'є лиш тоді, як грає.

Все як по маслу йшло. Од півдня спів лунає –

Й стає мій батечко з дружиною до шлюбу.

Та панна мала вус – і він їй голить губу.

Все як по маслу йшло. Але тут нові чуда!

На дуду жінка гра, а татко мій був дуда.

На татку грала все, на ньому доти грала,

Що на цвинтарику сільському й поховала.

Я ж є посмертний плід від пана органіста.

Як кажуть, з батька я малюнок вийшов чистий,

Бо мед старий люблю, під матері тікаю
Й люблю смаженю я.

Гоплана

Мов пахощі розмаю,
З весняним вітерцем його розмова лине:
О милий! Я люблю тебе!..

Грабець

Що за дівчина?
Так прямо почала! А втім, нема тут дива!
Не раз селом іду, серця ж, немовби сливи,
Під ноги падають... і не одна гукає:
Мій Грабку, Грабоньку, хай Грабець пам'ятає –
Громадить сіно йдем, хай Грабець допоможе.
Це значить – все вона віддать за мене може –
І тут, на сіні, дасть себе поцілувати.

Гоплана

Чи любиш ти мене?

Грабець

Га?.. Треба скуштувати...

Що ж... дай цілунок...

Гоплана

Стій!... Для чистої дівчини
Цілунок – це вже шлюб. Бо на дівочім віні
З цілунками щораз листочок опадає,
І чиста дівчина тому-то й смуток знає,
Що лист один опав з її віночка-цвіту.
І вже їй не кохать, не знать розкошів світу,
Й, ніким не кохана, діжде вона могили...

Грабець

Це схоже на черниць.

Гоплана

Раз поцілуєш, милий, –
І я твоя навек, і ти навек зі мною!

Грабець

Цілунок близько, я ж – далеко...

(Цілує.)

Гоплана

Я з тобою

Навіки, любий мій!

Грабець

Йй-бо, немов розкрити
Троянду цілував... Тьфу!.. Тіло – мовби з квіту,
І мовби тіло – квіт... не смачно!..

Гоплана

Мій коханий!

Приходь до мене в ліс, коли плинуть тумани,
Щовечора приходь. Підем блукати нині
У сяйві місячнім, під співом солов'їні,
Над світлим озером, у пахощах розмаю
Ми будем мріяти під соснами...

Грабець

(до себе)

Не знаю,

Що бабі й говорить...

Гоплана

Замислений, смутливий –

Мовчиш ти? Будемо з тобою ми щасливі!

Грабець

Лиш не на озері, й не ввечері сьогодні.

Гоплана

Чому?

Грабець

Ненавиджу я ці простори водні.

Гоплана

Я рватиму тобі малину і суніці.

Грабець

Малини не люблю... Як часом молодиці

Несуть на голові малини повні дзбани,

Я задля жарту їх скидаю всі.

Гоплана

Коханий!..

А квіти любиш ти?.. Приходь же вечорами!

Грабець

Оце занадто вже!.. Яка нудота з вами!

Ні, ввечері не жди.

Гоплана

Чому?

Грабець

У тиші гаю

На мене інша вже закохано чекає.

Гоплана

Дівчина там?

Грабець

Апжеж.

Гоплана

Чи гарна та дівчина?

Грабець

Навіщо панні це?.. А зветься Балладина.

Гоплана

Дочка вдови? Сестра Аліни?. Але в неї
Зле серце...

Грабець

Панні щось примарилось лихес...

Не вірю в бабські я казки. Усі дівчата,
Що мають стан стрункий, маленькі ноженята,
То мають і серця і устонька прекрасні, –
А в неї ніженьки малі...

Гоплана

(запалюється)

Хай сонце згасне,

Як в мене відберуть тебе, коханку!
Тепер ти мій! Ти мій, ти мій навіки!
Хоча б ти й місяць мав за шлюбний перстень,
Хоча б і місяць, – я його зламаю,
Я погашу той місяць, що приводить
До хати милої, до поцілунків!
Ах, вірним будь! Благаю! Заклинаю!
Ах, задля твого щастя – закликаю.
Бо згинеш, любий!.. Ні!.. Ми разом згинем,
Загинеш ти, як тільки я загину...
Не хочу гинути, щоб ти не гинув!
Ти хоч сьогодні не ходи до неї,
Велю тобі – не йди вже хоч сьогодні!

Грабець

А хто ж ти, щоб веліти?

Гоплана

Королева.

Я королева хвиль, Гоплана.

Грабець

Гей!.. Тікати!..

Свята Маріє! а то вскочу в лихо –
Моею бути хоче жінка чорта!

(Утікає.)

Гоплана

(сама)

Хай сонце згасне! Хай потонуть зорі

Вбезпади всвітлі! хай віянуть роки!

Що до зірок мені, до сонця й квітів –
Я краще їх, а не коханця, втрачу.
Багато надприродної я маю
Над світом сили, – всю я скористаю,
Щоб непокірне серце те підбити...
Мій Скерку! Хохлику!..

Скерко прибігає.

Чи чув ти, Скерку,
Мою розмову з ангелом? з коханим?

Скерко

Прости... цікавість – вічна в мене скруха.
Вщипнув я квіт повою, і духмяним
Кінцем пелюстки вклав собі до вуха –
І чув... крізь квіт...

Гоплана

Де Хохлик?

Скерко

Он, лінивий,

З вінком ледь ноги тягне...

Входить Хохлик з вінком.

Гоплана

Соромота!

Поглянь – нарвав ти куколю на ниві,
Гіркою долину, хвою й блекоти!

Скерко

Дозволь же, пані, я його скараю
За цей вінок!..

Хохлик

Гей, я тобі заграю!..

Гоплана

Тихенько! Слухать, чортенята!
Ти, Хохлику, лети вслід за моїм коханком;
Йди перед ним, за ним, мов вогник той крилатий,
І заблукай його, щоб навіть перед ранком
Додому не дійшов, ні до тієї хати,
Де вдвох рожевіють, мов маків цвіт, дівчата –
Вдовині дві дочки... А зійде сонце – прямо
Веди його сюди...

Хохлик

Болотами, ярами

Водитиму його без краю!.. Ха-ха! Ха-ха!

Гоплана

А ти лети, мій Скерку, до ліщини,
Де самозгуб похований, бідаха,
Сховайся в зарослях лозини.
Через місток там за годину
Проїхать має пан багатий,
У золоті убраний шати.
Немов до шлюбу. Він без зброї,
Карета в золоті, й щосили
П'ять коней мчать у пишнім строї,
Чотири карих, п'ята – біла
Аж сипле іскрами кобила.
А на місточку там дірява,
Слизька є балка порохнява, –
Збагнув ти?

Скерко
Вивернуть?

Гоплана
(ствердно киваючи головою)

Ні людям, ані коням

Щоб не пошкодить.

Скерко

А по тому?

Гоплана

Вельможу в строї золотому
Ласкавим вітру передзвоном
Ти запровадиш аж до хати,
Де дві в убогої вдовиці
Зростають доньки білолиці.
Владнай все так, щоб пан багатий
Узяв би там собі дружину
Й вернувсь удвох в свої палати.
Мій Скероньку, моя дитино!

Скерко

Хай стане жінкою дівчина,
Допоки ще раз сонце згасне,
Допоки ще раз місяць засне.

(Відлітає.)

Гоплана
(сама)

Я сильфів розіслала – хай працюють¹⁷
Мені на щастя. Ні, вже не до того,
Щоб військом квітів ниви здобувати;

Ні квіти стеретти, ні хмари пити,
Ні солов'їв пісень учить, ані падюдних
Будити ластівок... Кохаю!, гину!..
А що, як не полюбить він? Цілою
Істотою в тумані розпливуся
Й слізьми впаду на квіти й в них зів'яну.
(Розпливається в повітрі.)

СЦЕНА ТРЕТЯ

Хата вдови.

Вдова та її доньки – Балладина й Аліна – входять із серпами.

Вдова

(до Балладини)

Скінчився праці день. Як льодові кришталі,
Від сонця рученьки твої немов розтали.
Уранці завтра ми без тебе, Балладино,
Підемо з Аліною у полі жати,
А ти удома вже посидь, моя дитино...

Аліна

Ні! Ні! Хай завтра відпочине мати,
А ми з сестрицею підемо на жниво.
З любов'ю на твою голівку сиву
Проміння лине сонячне, мов оси
На білі квіти, й листям сиві коси
Не затулить від нього, – ні хмарини
Бог не навіє, щоб тебе закрила,
Моя матусю!

Вдова

З вами в цій хатині,

Кохані донечки, і вбогість мила!
А хто для Бога сіє, той не втратить.
Я завжди мрію, що вам Бог заплатить
Багатим мужем... Хто це справді знає,
Чи вість про вас в палаці не сягає?
Ми жнем, а раптом королевич з бору,
Чи хоч конюший або кухар з двору
У золотому виїде ридвані...
До мене мовить він: "Шановна пані,
Віддай одну із дочок за дружину!" –
"О Господи! Бери ти Балладину, –
Вона прекрасна, наче квіт лілеї".
Й тобі, Аліно, мужем рицар стане...
Хай старша йде раніш сестри своєї –
По хвилі хвиля йде в воді весняній.
Бери, мій короленку, Балладину.

Балладина

Де ти поділа гребінь мій, Аліно?
Чого там слухать материні мрії!

Аліна

Обличчя в неї, сестро, аж ясніє,
Коли їй вголос сняться сні крилаті.

Мати

(до Балладина)

Ти добре кажеш! Так убого в хаті,
А я бозна-що марю... Але навіть
Господь про щось у вічній славі марить...
А що, якби схотілось в небі Богу
Мені послати зятя золотого?..

Балладина

Ах! Щось гуркоче з греблі над болотом –
Багатий повіз там якогось пана!
П'ять коней... злотна збруя... Але хто там
Так мчить? Як гарно золото ридвана
Блищить між деревами!.. Ах, мій Боже!
Що трапилось? Якраз посеред мосту
Спинився він... і зрушити не може...

Вдова

Хтять, мабуть, коней напоїть.

Балладина

От діло!

Ще б пан та коней сам поїв попросту!..

Вдова

А що ж, як хочуть пить?..

Аліна

Вже звечоріло –

Пора соснову запалить лучину.

Балладина

(біжить до вікна)

Ах! лампу, лампу засвітить... швиденько!
Де гребінь мій?

Хтось стукає у двері.

Вдова

Хтось стука... Балладино,

Йди відчини...

Балладина

Сестра хай вийде, ненько...

Та відчинить же, справді... Так негоже...

А л і н а

Ах, я боюсь!..

В д о в а

Хай все створіння Боже
Вславляє Бога!.. Я йду відчиняти.

(Дивиться крізь дірку від ключа.)

О, хтось у золоті убраний шати!..

(Відчиняє.)

Хто, в ім'я Бога?

Входить К і р к о р .

К і р к о р

Так, в імення Бога
Прошу пробачить, та серед дороги
Міст під колесами зламавсь моїми.
Шукаю захистку...

В д о в а

Прошу сідати,
Мій короленку... в цій убогій хаті...
Прошу сідають... то, кажеш, під твоїми
Колесами... Ой лишенько!.. Дівчата!..
Ось, короленку, маю дочок двоє...
Давно таких випадків не чувати,
Хіба що з мельником торік весною,
Як їхав уночі...

Б а л л а д и н а

Та досить, мамо,
Дай панові сказати!

Входить непомітно для присутніх С к е р к о .

К і р к о р

Чув біля брами
Я звуки лютні... То не дочки часом
На лютні гарно грали так?

В д о в а

Не знаю,

Мій короленку...

С к е р к о

З хмароньки тимчасом
Я чарівними квітами вквітчаю
Обох дівчат, бо королева мрійна
Не повіла, до котрої схилити
Кіркора серце... Арфа гармонійна

Почне в повітрі гімнами дзвонити,
Такий з віночків аромат навіє,
Що серце чоловікові умліє,
Й двох зажадає серць воно єдине.
(Кладе вінки із квітів на голови дівчатам. Чути музику.)

Вдова

Мій королевич, може, відпочине?..

Кірко

(здивовано і занепокоєно)

Відпочивать, коли такі прекрасні
Я чую звуки!.. То не ви співали,
Дівчатонька?

Аліна

Чи пан не снить, можливо?

У хаті тихо...

Кірко

Ах, які неясні

Й нудні ці спогади про двір замковий!

Скерко

(осторонь)

То діють чари.

Кірко

Відкіля чудові

Ці ллються пахощі?.. То, мабуть, роси
З віночків тих, що вам квітчають коси?

Балладина

Вінків нема в нас.

Входить слуга Кірко, ошатно одягнений.

Слуга (Грало)

Колесо і коні

Готові.

Кірко

Випрягай і на припоні

Постав їх, я не їду.

Слуга виходить.

Вдова

Ну, й новини!

Тут – королевич! На якому сіні,
Він спатиме?.. Жорсткі йому й лілеї!..

Кірко

(до себе)

Все правда, що казав старий Пустельник:
Солом'яна там стріха, і під нею
В вікні дві квітки...

Скерко

(до себе)

Діє чар чудово!..

Кірко р

(до вдови)

Послухай, ненько! Їхав я шукати
Собі дружину, вбогу й доброчесну.
Не їду далі, бо знайшов небесні
Створіння тут... Коли б два трони мати,
Чи краще... серця два! Мені здається,
Що справді маю в грудях я два серця...
Прошу двох дочок я двома серцями,
Та Бог одну лиш дозволяє любу
З собою взяти й повести до шлюбу,
То треба вибрати... Чому в нестямі
Розбилось серце хвилию об скали?
Чому з них вибрать очі не змогли
Й не повели чуття? І от не вмію
Обрати...

Вдова

Пана я не розумію.

Кірко р

Прошу одну дочку за мене дати...
Чувала ти – є граф Кірко р багатий,
Що має замок на чотири вежі,
Карету й коні в золотій мережі,
І рицарів... Я граф той... Однієї
Із дочок я прошу...

Вдова

Дочки моєї?

Дві маю доньки, тільки Балладина...

Кірко р

То старша?

Вдова

Так... Молодшу звуть Аліна,

Вона – мов ангел...

Кірко р

(до себе)

Важко з них обрати!

Мов з снігу старша, та ж немов весняна
Берізка, вбрана у зелені шати;
Ця – з мармуру, а та – мов цвіт тюльпана;
Ті очі – мов фіалки, ці – вуглини;
Та – мов злотиста на зорі хмарина,

Аліна

Віддано кохати.

Кірко

Кому ж з них руку лев'ячу віддати
З обручкою й кому лиш як зовиці?
Коли б зорі діждати провідної,
Що привела волхвів до Віфлеєма!
Обидві в серці обнялись моєму, –
Котру ж узяти і зректись котрої?
Обидві люблять, і несправедливість
Вчиню одній, за себе взявши другу.
В обох одна і щирість і чутливість,
В обох любов однакова заслуга...
Котру ж обрати?

Аліна

Як спіниш вибір, пане,

Ти на мені, то мусиш обіцяти
І матінку й сестру зі мною взяти
До свого замка... Хто ж то буде матці
Розпалювать? Хто їй варити стане?
Не слід лишатись їй у бідній хатці,
Коли дочка її палац посіла!
Глянь, сива вся вона, мов квітка біла!
От бачиш, пане... мусиш ти зі мною
Взять матінку...

Кірко

О, радістю якою

Повниться серце... О моя дитино!

Вдова

Те саме мовила і Балладина
В думках і в серці... Вір мені, і в неї
Душа горить до матінки своєї.

Кірко

Вже вибрав був, та знову чую двоє
Сердець у грудях.

Балладина

Зла потвора буду,
Не шлюбу гідна, а Страшного суду,
Якщо зречуся матінки старої...
Ні, матінки й сестри я не покину.

Кірко

Один лиш вибере мені дружину
Сліпої долі перст.

Одній – будь мужем, другій – лиш коханком?
Кохать обох, лиш з однією жити?
Котру ж кохать? Котру лише любити?
Якби ж то хоч з рожевих уст дізнати,
Чи любить котра з них! Смугляві лані,
Чи любите мене?

Балладина

Ах, не сказати

“Ні...”, але й “так” – не смію мовить, пане...

Вгадаєш сам, хоч би й не говорила.

Угадуєш?

Кірко

(до Аліни)

А ти, трояндо біла?

Аліна

Люблю...

Кірко

Обидві люблять.

Вдова

Мабуть, рівні

У цьому... Як же не любить такого

Їм рицаря вродливого, ставного,

Що міг би сміливо й до королівни

Сватів заслати!

Кірко

Котра з вас, дівчата.

Мене щиріш кохатиме по шлюбі?

Чи буде хмари гніву розвівати?

Чи вірні будете, мої ви любі?

Балладина

О пане! Якщо в замку є каміни,

А в них вогонь горить, і ти звелів би

Ускочить, – вскочила б! Якби провини

Твої не взяв священик, то на себе

Візьму їх, хоч би й смертно согрішив би!

Якби хто списом замірявсь на тебе –

Тебе я заступлю й за тебе згину...

Що хочеш більш?..

Вдова

Візьми ти Балладину.

Це – щире золото.

Кірко

(до Аліни)

А ти, молодша.

Хай ідуть у ліс дівчата.
Котра більше назбирає,
Та за пана вийти має.

В д о в а

Щось матінці раптово
Прийшло на думку... Дозволь твоїй служниці
Покірливе сказати поради слово.
Послухай, короленку яснолиций:
Хай вранці, взявши глечики, дівчата
Ідуть у ліс – там ягід є багато.
Хай пошукають свіжої малини,
Котра раніше ягід назбирає,
Оту й візьмеш собі ти за дружину...

К і р к о р

Чудова рада... Золота простото!
Ти щастя подаєш мені безкрає.
Розкошів дні й безвинної чесноти!..
Так, матінко... Хай з глеками дівчата
В ліс на світанку йдуть збирати малину!
Ми – в холодку посидимо часину.
Хто перша вернеться, ту будем звати –
Графинею Кіркора... Щастя їй Боже!

В д о в а

Знайдеши, мій пане, в тій хатині ложе –
На сіні там простелена ряднина.
Не бійсь, жабки до запашного сіна
Не влізуть... Прошу, мій ласкавий пане...

К і р к о р

(плескає в долоні, входить слуга)

Внеси кришталеві келихи з ридвана,
Вино й холодне печиво зуброве...

Слуга виходить.

Лишайтеся, дівчатонька, здорові..
(Виходить в супроводі вдови.)

А л і н а

Як дивно все, моя сестрице мила!
Яке це щастя!

Б а л л а д и н а

Поки не вловила, –
Те щастя, сестро, може, не для тебе.

То ясні є зірки над головою:
Як пан Кіркора не візьме за дружину,
То буду тій дружині я сестрою.
Тобі ж уранці треба за малину
Як слід узятись, завжди-бо раніше
За тебе я приношу повний дзбанок.
Чи ягоди до мене ласкавіші
І горнуть самі... Чи твої коханок...

Б а л л а д и н а

Мовчи!

А л і н а

Та знаю, сестронько, для чого
Не хочеш ягід...

Б а л л а д и н а

Що тобі до того?

А л і н а

Нічого... Хочу лиш одно сказати,
Що милого свого б я не лишила
Ні задля яких рицарів багатих;
Хоч пастуха б чи орача любила,
То жоден би Кіркора...

Б а л л а д и н а

Не хочу ради

Сестри дурної!..

*Чути лясання за хатою. Б а л л а д и н а запалює свічку
і, прикриваючи її долонею, виходить...*

А л і н а

Щось загомоніло –

І вийшла з свічкою... Мій Боже милий!
Чи Грабек сподівався такої зради?
Сестра-бо хоче вийти за Кіркора –
А я в зелених луках, край ізвору,
Під нашим явором не раз чувала
Цілунок звук... Прости мені, Пречиста,
Що я суджу чуття, яких не знала...

(Схиляє коліна.)

Ти бачиш, Боже, серце в мене чисте,
Й присяги не зламаю я своєї..
Пташата від щедротності твоєї
Вишневе мають зернятко в поживу,
Дав ластівкам ти мошку мерехтливу.

Якщо ти скажеш, Боже мій єдиний,
То де ступлю... червона скрізь малина...

(Сідає на лавку і засинає.)

Скерко

(співає)

Сон щасливий хай загляне

В очі змореній дівчині...

Я ж полину до Гоплани...

(Виходить.)

Аліна

(крізь сон)

Ах, скільки тут малини! Скрізь малина!

Кінець першої дії

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА ПЕРША

Ліс біля озера Гопла. Сходить сонце. Грабець напідпитку,
забруднений рудим болотом дряговини, і Хохлик.

Грабець

Я далі не піду.

Хохлик

Та близько вже до хати

Твоєї.

Грабець

Песику мій гарний, волохатий, –

Не вірю я тобі... лиш водиш по болоті,

Виляючи хвостом... Я хтів тебе, мій коте,

Погладити, а шерсть твоя нараз як блисне!..

Я хочу спати.

Хохлик

Нюхни табаки.

Грабець

(тримаючись за дуб)

Глянь, як тисне

Мене в обіймах дуб, – він граба друг... Вір, дубе.

Шаную я тебе, – що в серці, те й на губі.

Хохлик

Йдім далі...

Грабець

Ні, знайшов в цім дереві я брата.

Хоч тут би й рай, де Бог полює пташенята,

Не кину дуба я, що в самотині скніє

І просить помочи. Бач, бідолаха мліє!
Гей, ти, з ліхтариком!.. Де ж дівся дуб поганий?
Він не впізнав мене... І втік... бо весь я в твані
Болотяній...

Хохлик

Ходім до корчми.

Грабець

Щодо цього –

Я приятель; хильнуть – мов літа жду ясного...
Ні, це негоже... Хай сама корчма до мене
Прийде коханкою – люблю ж її шалено...
Ходити до дівчат – пусте!.. Де взяв табаки?

Хохлик

Аж у Люцифера.

Грабець

Як забиває баки!..

Дай зайця, песику, – я хочу постріляти!

Хохлик

А чим?..

Грабець

Та громом... Ми з тобою друзі, брате,
Пробач, що я завів тебе у ці болота...
В багні сиділи ми по вуха, мов чеснота,
І чхали, й чхали все... ніс в ніс, до губи губа.

Хохлик

Ти пам'ятаєш, що нам твань сказала?

Грабець

Люба!

На поміч нам прийшла!..

Хохлик

Дуду урятувала...

Грабець

Ні, щирою дрягва ніколи не бувала...

Хохлик

Ходімо далі...

Грабець

Спать я хочу...

Хохлик

Лізь на дуба..

Грабець

(співає)

Гей на дубі

ГОЛУБОЖКА ЛЮБИ,

На ставку пливуть дві качки...
Як справді друг ти мій, то занеси до прачки
Мої штани...

Хохлик

Це ж як? Без ковдри тут лягати?

Грабець

Не хочеш?.. Ну, то йди до біса, коте клятий!

Хохлик

Ну, що ж, добраніч!

Грабець

Так, добраніч, песик милий!

Пішов би до корчми, та вже не маю сили.
Добраніч.

(Засинає.)

Хохлик

От дурне створіння та людина!
Напився й спить, увесь у реп'яхах і глині,
Тепер нехай собі з ним бавиться Гоплана.
Входить Гоплана зі Скерком.

Гоплана

Де ж він? Заснув... Нехай зоря багряна
На нього проблиски найперші кине,
Хай темні засмутьять її хмарини,
Хай промені в своїм сховають лоні,
Щоб до очей натрутно не світили...
Візьми ж, мій Хохлик, з гойної долоні
Цю нагороду...

Хохлик

(беручи дарунок)

Це горіх зогнилий,
Весь порохнявий... Є, спасибі, в мене
Тепер чим частувати хлопство п'яне...

Гоплана

(до Скерка)

Котра ж із них Кіркорова кохана?

Скерко

Обидві.

Гоплана

Так? О голова шалена!

Скерко

Як говорив я, в ліс шукать малини
Обидві прийдуть...

Гоплана

Що ж тепер робити?

Скерко

На чорне здайся серце Балладини.
Я в неї бачив заздрість гордовиту –
Не тільки заздрість...

Гоплана

Що ж вночі робили?

Скерко

Аліна в Бога помочі просила
Й заснула, мріючи про збір малини...
А Балладина свічку запалила
І вийшла – хтось гукав її з ліщини.
Я вслід, щоб дослідити таємницю
Нічного прогуляння... В тиші млистій
Тихенько йшла по мшистій муравиці,
Й між білих пальців вогник пломенистий,
Мов з келишка троянди, блимав ясно:
Блисне – і згасне, знов блисне – і згасне...
Птах стрепенувсь – і знов заснув в ліщині
Так тихо йшла, мов подув тихоплинний,
Так тихо йшла... Тьми золоті сувої
Пливли й звивались їй над головою.
Спинилася... прислухалась хвилину –
Влила свій шепіт в шепоти ліщини.
Хтось відповів...

Гоплана

То, може, Балладини

Другиня?

Скерко

Ні, владарко...

Гоплана

Хто ж?

Скерко

Сказати?

Гоплана

(показуюча на сплячого Габка)

Він?

Скерко

Так...

Гоплана

(до Хохлика)

Звеліла ж я їм заважати!

Хохлик

Чи знайде й чорт коханця перешкоду!

Гоплана

(до Скерка)

У мушлю Хохлика забий жабину

І, мов ката в човні, пусти на воду.

Хохлик

Убий мене, хай зразу, пані, згину!

Гоплана

Вбивать не можу – можу лиш карати...

Скерко

Йдім, пане Хохлику, човна шукати!

Хохлик, кривляючись, як вередлива дитина, виходить за Скерком.

Гоплана

(сама)

Її він бачив... бачив цієї ночі...

Прокляття! Вчора бачив у ліщині!

Хай тих зірок не пломеніють очі,

Що їм світили! Хай той місяць згине!

Хай ангельські дороги мерехтливі

Розсиплються!.. Він був там? Це жахливо.

Коли б за сяйво дивних самоцвітів

Та діва погляд продала єдиний...

Як покарати його?.. О ні!.. Коханий

Живим із запашних обіймів встане,

Кохана ж в полум'ї жаги зомліє!

Як покарати його? Нехай вербою

Обернеться, хай обросте корою,

Хай кожен лист на ній тремтить і мліє,

Немовби з почуттям вини журливо

Схилявся й плакав... Любий, як побачу,

Що ти на плач мій відповів смутливо,

То на печаль верби ще гірш заплачу!

Скерко вертається.

Скерко

Замкнутий в мушлю, він по хвилях скаче

І виїздить на озеро в лущині

Небіжки жаби.

Гоплана

Виріж-но лозину!

Скерко подає Гоплані лозину.

Прокинься-бо! Прокинься, мій коханий!

Скажи, чого...

Грабець

(сонтний)

Чого я сплю?... бо п'яний.

Гоплана

Скажи, чого, мов соловейко, вчора

Ти піснею....

Грабець

(у напівсні)

Внеси той гриб з комори

І положи мені за подущину.

А ні – йди, мавпо, в став, знітись в рибину!

Гоплана

Знай же владу й міць Гоплани!

Вгрузни в землю й вийди з неї,

В личану кору убраний,

В густолистяну кирею.

Грабець грузне в землю, на тому місці виростає верба.

Виростає, вербо плакуча,

Ремствуй на пташину зграю,

На струмок, що підриває,

На вітрець, що носить в пущі

Листячко твоє тремтливе!

Солов'їні хай тебе навчають співи

Слів палких закоханої муки,

Сліз любові до нестями!

Але хай не сміють круки

З похоронними піснями

Каркати над тобою,

Мов по мертвій – над живою!

Скерко

О, як гарно лист вербиний

Небу, квітам уклоняє... -

Виросла верба з людини –

Краща від людини тої.

Гоплана

На Балладину хай коханець почекає,

Хай вигляда її із-під кори сухої

Сучковим оком він!

Скерко

Я бачу, – дві дівчини

Ідуть із глеками на головах, – малини

Шукають.

Гоплана

Скриймося у зарослях ліщини.

Гюплана і Скерко ховаються. Входить Аліна з глечиком на голові.

Аліна

Ах, скільки тут малин! Які червоні!
Перлини росяні у них на лоні!
Коралі уст Кіркорових червоні,
Мов сік з малин... Фіалки та гвоздичка,
Зітхайте марно, бо часу не маю
Зривати квіти, – набере сестричка
Малини повен глек, вернеться з гаю
І візьме мужа, я ж із квітоньками
В дівках зостануся... Хоч би ясніли
Фіалки й золотими пелюстками –
Малин волію...

(Співає, шукаючи малину.)

Милий мій! о милий,
Золотий мій пан!
Милому моєму –
Ось малини дзбан.
Милий мій до мене лине,
Волисть більше він малини,
Ніж пшениці лан, ой!
Ніж пшениці лан!

(Йде далі в ліс.)

Входить Балладина з глечиком на голові.

Балладина

Як мало тут малин! Але червоні –
Як кров... Чи пошукать на оболоні?
Запломеніло все в небеснім лоні –
Як кров... Чом, сонце, сходиш так криваво?
Ніч темна – краще, ніж такий світанок...
А де ж сестриця?.. Мала йти направо
Й наповнити малиною свій дзбанок,
А я між диких ягід заблудила
І сліз розпачливих роню росини.

Аліна

(в глибині лісу)

Агов, сестричко? Де ти, сестро мила?

Балладина

Я чую сміх у голосі Аліни, –
Вже, мабуть, повен глек...

Аліна

(входить)

Ну, як, кохана?

Балладина

Що?..

Аліна

Назбирала?

Балладина

Ні.

Аліна

Що ж, Балладино,

Робила ти?

Балладина

Нічого...

Аліна

Це погано,

У мене – майже повний глек малини.

Балладина

Візьми ще з глечика мого.

Аліна

О мила!

Скажи, сестричко, де ж це ти ходила?

Ти часу, як і я, доволі мала,

Я ж в тебе, сестро, лісу не украла.

Чому ж ти зблідла, і чому так строго

Уста зімкнула?

Балладина

Глянь, із глека твого

Малина лізе, мов гадюки злії.

Щоб жалами гризот мене кусати!

Іди і в панські одягайся шати!

Сестра ж, як віл, впряжеться в плуг, олію

Товктиме із колючого насіння...

Аліна

Май сором, сестро... Не гризи сумління

Моїм ти щастям!

Балладина

Ха-ха-ха!

Аліна

До чого

Цей сміх жахливий? Сестро, ти не хвора?

Якщо гнітить тебе якась тривога,

То розкажи... Чи любиш ти Кіркора?

Скажи мені, його ти любиш дуже?

Бо є багато рицарів, рибчино,

Як буду пані, то й для тебе мужа

Знайду...

Балладина

Ти будеш пані?

(Видобуває ніж.)

Аліна

Балладино!

Навіщо ніж цей?

Балладина

Ніж?.. Для гадючиння

В малині...

Аліна

Сестро, ти бліда, аж синя...

Ах, що таке з тобою, що з тобою?

Чого ти зблідла так? Як це жахливо!

Промов хоч слово! Сядьмо тут обое,

Поговорім одверто, неквапливо,

Як дві сестрички...

Сідають на моріжку.

Я люблю Кіркора,

Та не тому, що він – владар багатий,

Що в нього замок і скарбів комора,

Що в золоті й ридван його і шати.

Хоч люблю те, що золотом він сяє,

Що ясен меч і силу слуг він має,

Мов рицар в казці, що з царського двору

Йде серед темного шукати бору

Царівну зачаровану...

Балладина

(встає в неспокої)

Ах!

Аліна

(встає)

Мила,

Та що з тобою?

Балладина

(в зростаючому неспокої)

Я б тебе убила!

Аліна

Що кажеш ти!

Балладина

Віддай мені малину!..

Аліна

Хто зна? Якби ти, сестро, попросила,

Поцілувала в устоники Аліну,

Дала б я, може... Спробуй, Балладинко...

Балладина

Просить?

Аліна

А ні, то – прощавай, малинко.

Балладина

(наступаючи)

Що?

Аліна

Бачиш, сестро, ти й сама: цей дзбанок –
Моє то щастя, муж мій, мій коханок,
Вінок мій шлюбний, золотий серпанок
І все моє...

Балладина

(з лютою зухвалістю)

Віддай мені той дзбанок!

Аліна

Як, сестронько?

Балладина

Віддай, бо...

Аліна

(з дитячою грайливістю)

Бо... вгадати?..

Бо... не малина, а сухе бадилля
У тебе в глечичку, листки та зілля?
Тобі мене ніколи не догнати –
Втечу від тебе...

Балладина

Ти?

Аліна

Це ж річ видима –

У гонах ззаду я не залишуся...

Балладина

Ти?

Аліна

Не підходь до мене із очима
Такими... Сестро!.. Я тебе боюся!

Балладина

(наближається й бере її за руку)

І я боюсь... Лягай на землю, мила!
Лягай!

(Убиває її.)

Аліна

ПУСТИ... В МИРАЮ

Балладина

Що вчинила

Моя рука! О-о!..

Голос з верби

Пречиста діво!

Балладина

(вражена)

Це хто?.. Говорить хтось?.. Чи то в нестями

За себе я молилась?.. О жахлива

Змія, а не сестра! Криваві плями

І тут, і тут...

(Показує на чоло, плямить його пальцем.)

І тут... Чи то ж можливо –

За глек малини вбить сестру!.. Як з бору

Спитає хтось, скажу – це я. Брехати

Не можу, – так, це я!.. Як-я?.. Ще вчора

Могла б я присягнуть, що ні... Тікати...

В ліс... в ліс... Хай серце молитися за тебе

Вчорашнє... А самій – не довелося...

Це зле, – сьогодні пізно вже... На небі

Є Бог... Забудь про це, щоб так велося,

Немов нема його!

(Вибігає в ліс.)

Входять Го п л а н а і С к е р к о . Аліна лежить убита.

Го п л а н а

Ах, це жахливо!

Лежить ножем зарізана людина...

І як допомогти їй, нещасливій?

Що вдіяти? Вигойної рослини

Не знаємо, щоб рани лікувати.

Вона ще тепла, – може, ще жива є?

Не раз Пустельник зілля тут зриває,

То міг би він, якби його зазвати,

Вернуть життя їй... Скерку прудконогий,

Поклич Пустельника!

Скерко вибігає.

Глоди й тернина,

Як навіть упаде убивця на коліна,

Колить її злочинні ноги,

Хай вітер б'є її бичами,

Хай перед нею путь залле струмок сльозами,

Немов плачем сестриним!..

(Дивиться в ліс.)

Я бачу пастуха, що мандрівцем невпинним,

З а л у с - щ а с т я - в і д г н и м и й , б а ч у с я - с к е р к і в по світі

В шуканні милої... та любить він лиш квіти,
Лиш сонце і зірки... Хай глина він на тіло.

(Виходить в ліс.)

Входить Ф і л о н, з очима, зведеними до неба.

Ф і л о н

(у захваті)

Пощо зориш, Титанова коханко!,
Лицем рожевим, що тепер збіліло?
Пощо ти світиш, Фебе? ² Ти ж до ранку
Млів сласно на Тетідиному лоні³,
А зараз гониш ти вогнисті коні
І з шат вологих срібні трусиш роси,
Щасливий, Фебе!.. Там бліда Діана,
Твоє чоло узрівши злотокоє,
В блакить тікає до Ендіміона:
Від променів у неї в серці рана.
Любов – то світло, то – небесне лоно!
А я ще не кохав! О мріє мила!

(Бачить тіло Аліни.)

Це що за божество?... Як мармур, біла –
І нежива?... - Подібна до богині –
І нежива... Ах, Боже мій!.. Неначе
Верба ця жалібно над нею плаче?
А в мрійному моєму серці нині
І сліз нема для неї? Попсувала
Самотність джерело їх!.. Скільки мала
Вона ще вчора ніжності ясної!
Як до лица їй був вінок весняний!
Кохати як могла! І от – рукою
Облудною життя їй смерть забрала,
Посмертної краси серпанок тьмянний –
Мені на згубу – мертвій дарувала...
Мій ангеле! Коханко смерті злої!
Як ніжно стисла білою рукою
Ти чорний глечик!.. Сиплються малини
Із нього, а з грудей алебастрових
Струмочок інший безустанно плине,
Яскравіший від соків малинових...
Ах, вбивця твій за ті струмки криваві
Подвійних мук зазнає від сумління!
То звір, а не людина! Мов іржаве
Залізо те! Лиш в небесах спасіння
Від тих людей і підступу їх злого...
Спи, любя! Сну вже не розбуди́ть твого
Цілунок цей... Нехай же й я загину!..

(Цілує уста померлої і підіймає над собою ніж.)

Вбігає Пустельник.

Пустельник

Стій, вбивцю, стій! Підніс залізо, сину,
Ти до грудей своїх...

Філон

Поглянь на неї!

Ось я знайшов кохану – неживою.

Пустельник

Чий меч посмів стинать такі лілеї?
Пустелю кров'ю хто багрить живою?
Невже забрів сюди король – ногами
Бруднити лісу білий квіт?

Філон

Сльозами

Я кров обмию...

Пустельник

Сором так ридати!..

Філон

Вона умерла!.. Глянь... он квіти сині
На білім лоні – мовби смертні шати...
Знак смерті то...

Пустельник

Ти юний, дужий нині –

Візьми ж умерлу на свої рамена,
Я поможу нести легке це тіло.
Є зілля в келії...

Філон

Кріпиш ти в мене

Надію в серці і в душі зомлілій,
Що вже була немовби у могилі.
Дозволь же, гілку я зірву з тієї
Верби, що похилилася під нею
Моя кохана, так жахливо вбита.
Тут стрів її і серцем покохав я –
Й навіки втратив... Смутком оповита
Моя любов; знайшовши скарб, не став я
Багатим...

Голос з верби

Не чіпай мене, я п'яний...

Філон

Верба говорить...

Пустельник

Тут, у пуці тьмяній.

Чортів багато; часом в вікна біси

До мене стукають...

Філон

Є й ангел в лісі,

Та тільки мертвий.

Пустельник

Йди ж, неси це тіло!

Філон бере на плечі тіло Аліни і виходить з Пустельником.

Гоплана і Скерко виходять з гущавини.

Гоплана

(показуючи на вербу)

Прокляті люди! Як вони, погані,

Ламать гілля з верби цієї сміли?

Йому ж так боляче!..

Скерко

Ах, щось із рани

Гірке сочиться... то вода з пшениці,

Вогнем пропалена, що п'ють ці люди...

Гоплана

Загублена сльоза!.. Жаль плине всюди

Від сліз брильянтових, хоч би зіниці

Мої й сухі були. О мій коханку,

Позбудешся лихої ти години –

Кошмару, що ним мучився до ранку...

Сховайся, Скерку, – глянь, он Балладина

По лісі йде, блукаючи без тям,

Простоволоса і бліда, аж синя.

Лице своє я затулю руками

І сяду під вербою в самотині,

Промовлю голосом сестри до неї

І душу вбивці гризтиму цієї.

Скерко виходить.

Балладина

(блукаючи, вбігає на сцену)

І вітер лине й про сестру питає,

Та вбита, вбита, вбита – я волаю!

Питає й ліс: а де ж твоя сестриця?

Я хтіла кров обмити, але з криниці

Вона на мене глянула журливо...

Куди прийшла я?.. Ось верба плаклива...

Та сама, де я... де сестра... живою...

Гоплана

СЕСТРИЦЕ...

Балладина

Звеш страшним мене іменням?
Це труп... Киває труп мені рукою...
Січуться коси в розпачі шаленім,
Сторчма стає волосся... Мов каміння,
Важніють ноги...

Гоплана

Чи жалі сумління
Не мовлять, сестро, що ти зле вчинила?
Була б сестра живою знов...

Балладина

Живою?..

Гоплана

Невже і вдруте ти б її убила?

Балладина

(шукає щось довкола себе)

Згубила ніж я...

Гоплана

Ах, не гостру зброю

Ти мала, сестро...

Балладина

Не моя провина.

Гоплана

Що, сестро, як простить тобі Аліна?
Як все забуде... Скаже так: сестричко,
Приснився сон – увечері до хати,
Коли у гай виносила ти свічку,
Прийшов упир, у княжі вбраний шати,
І дві сестри він покохав шалено,
Послав обох він по малину... Снилось,
Що, як зайшли ми між дуби і клени,
Сестра ножем мене... І я збудилась...
Йдім до ворожки – сон цей розтлумачить.

Балладина

(замислено)

То сон!.. Ах, правда, мушу й я сказати,
Що то був сон.

Гоплана

Нічого він не значить.

Балладина

То сон...

Гоплана

І тільки вилає нас мати,
Бо в лісі так баригися не може

Балладина

А рицар?

Гоплана

Зник... То сон лиш...

Балладина

Буť не може!

Як сну, немає рицаря ясного?

Гоплана

Так я ж жива...

Балладина

Бодай би ти умерла!

То сон... то сон... мій розум звук до того,

Що вмерла ти. Невдовзі б я обтерла

З руки моєї кров... Була б щаслива...

Гоплана

(відкриває обличчя)

Будь нею, сатано, – сестра не встане!

Балладина

О Боже! Що за видиво жахливе?

Гоплана

Кришталне марево, що в небі тане

І вихри гонить... і маює з квіту

Зірки барвисті. Але будь спокійна,

Я таємниць не виявляю світу.

Не рицарська рука, а доля спільна

Дана тобі з кривавою рукою,

Яка тебе до лиха допроводить.

Всихай в таємних муках неспокою –

Тебе й малина кожна може зрадити!

Тебе верба ота зорила,

Корою вкрита...

Лякайся вільшини!

Лякайся квітів!

Лілея кожна чи троянда біла

На шлюбi і по шлюбi

Почне плямитись, як шипшина,

На всіх пелюстках червоніти.

Візьми цей глек... Не жди від мене згуби.

Сама злочинність буде мстити

Тобі за себе. Йди до хати.

Балладина бере з рук Гоплани глек Аліни і мовчки виходить.

Пішла і сплямлені в крові одміє шати,

Та пляма на чолі все ж буде червоніти.

Не зійде пляма та червона...
Піду в кришталі вод побавитись таємно,
Злочинства образ я у чисте кину доно
Ясного озера... При місяця промінні
Вернуся слухати верби сумне квиління.
(Виходить.)

СЦЕНА ДРУГА

Ганок перед вдовиною хатою, в затінку липи. Вдова і Кірко сидять на лаві.

Кірко

Не видно дочок...

Вдова

Вернуться напевно,
Як гуси, вернуться одна по одній.
Ах, пане, сльози в мене ллються ревно
З старих очей на похвалу господню,
Коли їх бачу...

Кірко

Котра ж перша буде?

Не Балладина?

Вдова

Мабуть, Балладина.

Вона й в костьолі перша, та й усюди,
І в співі під орган – вона єдина...
Аліна перша теж.

Кірко

Могла б Аліна

Вернутись перша?

Вдова

Може, і Аліна –

То знає Бог...

Кірко

Але ж бо знаєш, мати,
Мене тривожить, де твої дівчата...

Вдова

Мене так само... Щось таке маною
Пливе на думку. Ніхто ж не пам'ятає,
Щоб в лісі не було малин весною...
Коли б і трапилось, що їх немає...
Вже думала я перед сном учора:
Щоб, як малин не знайде нікотра?
Тоді сама я мовила до себе:
Дурна ти... Як нема вівса, то треба
Коневі вдовольнятися віхтем сіна.

Якщо дівчата не зберуть малини,
То паберуть суніць. Лиш ви, заможні,
Не знаєте у замках: що – суніця,
А що – паслін, що – сіно й що – пшениця,
Що – вулик той і що – дупло порожнє.
Вам тільки злото й злото, завжди злото...

Кірко р

Не вір тому... Ми знаємо й гризоту,
І в замках є страждання і тривоги.
Волів би я стократ твоє убоге
Життя селянське... Любо тут, на ганку,
Своєї ждять дружини, – так, як люблю
У серце лине подих цього ранку...
Ласкава й ти, хоч одіж в тебе груба.

Вдова

У мене це святковий одяг чистий!
З перкалю шати... Лиш у дні врочисті
Ношу їх... Ось і Балладина...

Кірко р

Де?

Вдова

О! Ти не бачиш... Матері – відомо.
Глянь, пане! Ластівка в блакить не лине,
А криється як глибше під солому
Й сидить тихесенько... Коли б Аліна
Вже поверталась, пане мій, із гаю,
Навкруг ти чув би щебетливу зграю.
Одна по одній – пурх! – і полетіли
Назустріч їй, кружляючи над нею,
Немов зірок хмарини чорнокрилі
При білій зірці...

Кірко р

Що ж їх до твоєї

Мізинки вабить?

Вдова

Хто ж те знати може! –

Йде Балладина, бачиш?

Кірко р

Як їй гоже

З тим чорним глеком!

Входить Балладина з опущеною головою.

Дівчино вродлива,

Віддай цей глек мені, а я навзаєм

Дарую перстень цей...

~~Борисчик~~ Балладина відвертає голову, кіркор надіває їй перстень на палець.

В д о в а

Блищить на диво!

К і р к о р

Щоб нам життя було солодким раєм.
Йди до кімнати, за старим звичаєм
Нехай тобі там косу заплітають,
Хай свіжим цвітом рясно уквітчають,
А я з рук матері через годину
Візьму тебе, мов квітку, за дружину.
Карета жде – я по ксьондза поїду.

(Виходить.)

Б а л л а д и н а

Ох!

В д о в а

Чом зітхаєш ти? Поблідла з виду,
Уста зімкнула?

Б а л л а д и н а

Матінко кохана...

Не знаю, як сказати.

В д о в а

Що, доню люба?

Тебе лякає шлюб той пожаданий,
Мов лань несміливу?

Б а л л а д и н а

Про горе й згубу

Сказати я маю...

В д о в а

Що?

Б а л л а д и н а

Чи йняти віри?

Але Аліна... Ах... сестриця мила...

Ах, жаль її! Та вимовить несила...

В д о в а

Що з нею?

Б а л л а д и н а

Ти пестійш її без міри –

Твоя вина, що...

В д о в а

Швидше, бо сконаю!

Б а л л а д и н а

Сказати боюсь, хіба ж переконаю

Сліпу любов твою, – тут мова марна!

Хто б думать міг, що та захоче сарна
Втекти!..

Вдова

Ой донечко!

Балладина

Втекла Аліна.

Вдова

Як? З ким? Зреклася матері дитина?..

Балладина

Я бачила давно, що все це буде.
Якийсь молокосос обдертий – всюди
Ходив за нею, щось шептав до вуха...
Вмовляла я... Хіба ж вона послуха
Вмовлянь? І от із ним втекла сьогодні!..

Вдова

Дитя розпутне!.. Згинь же ти в безодні!
Ти не подумала, що будуть плакати
Старенькі очі... Добре, бо не будуть
Тебе оплакувати... то в мене клопоту
Вужа – не серце. Можна серце краяти, –
Та в грудях кожен клаптик той розбудить
Жало зміїне... Я б хотіла лаять
І проклинати... В груди їй встромити
Ці очі, як ножі... і щохвилини
Колоть ножами тими... Їй не зронити
З тремтливих вій ні одної сльозини.
Ти шал мій бачила, а сліз...

(Плаче, схлипуючи.)

Балладина

Мій Боже!

Так засмутити...

Вдова

І в журбі забути!

Балладина

Так засмутить стареньку матір!..

Вдова

Боже!

Але вона ще може повернутись,
Хто зна... Чи правда, – ще вернутись може?
Вночі, при світлі, як їй не згадати,
Де матінка? Таж треба вже не мати
Їй серця, щоб і не згадать повіки
Про матінку...

Балладина

Йдуть дружки і музики.
Чути весільну музику.

Вдова

Як грають весело вони й журливо!..
Тепер одна ти – скарб мій незрадливий.
Дай поцілую лоб твій... Що за пляма,
Як кров, червона?

Балладина
(вражена)

Кров?

Вдова

То від малини...

Дай я зітру...

Балладина
(стираючи)

Сама зітру я, мамо.

Вдова

Ще є.

Балладина
(тре чоло)

А зараз?

Вдова

Ще є. Як рубіни.

Що ними перстень твій горить мінливо.

Балладина
(знов силкуючись стерти пляму)

А зараз?

Вдова

Ще є... Мов на осокорі

Листок червоний...

Балладина

О, як це жахливо!

Вдова

Схили чоло своє – й зітру я скоро.

То, мабуть, ранка...

(Стає навипиньки.)

Балладина

Не торкайся плями

Тієї, матінко...

Вдова

Болить?

Балладина

Ні, мамо...

Вдова

Води з-під в'яза принесу я жваво,
Де п'ють чижі...

Балладина

О, щезни, слід кривавий!..

Входять старости й дружки, у весільному одязі, з музиками;
наближаються до Балладини, – вона одвергається.

Старости

(співають)

Не хили обличчя,
Дівко соромлива, –
Наречений кличе,
Ягідко вродлива,
Не хили обличчя...

Дівчата

(співають)

Хтять свати тебе забрати,
Буде квіт обороняти –
Квіт весняний...

Свати

(співають)

Не посміють боронити
Запашні рожеві квіти –
Йде коханий...

Дівчата подають Балладині кошики з квітами.

Балладина

Геть!.. Звідки принесли оцю троянду білу
В червоних плямах?.. Геть, геть зілля це погане!

(Втікає до хати.)

Одна з дівчат

Гордує квітами, що принесла з пошани
Я, давня подруга.

Один з юнаків

Он мчить у хмарі пилу
Карета золота, Кіркоп із причтом скаче.

Другий з юнаків

При ній і сонечко – лиш бронзове неначе.

Кінець другої дії

Перша жінка
Довідався, можливо,
І з розпачу пішов до озера.

Дівчина
Не знаю,
Чи втоне вішальник.

Перша жінка
Он Грабець чимчикує
Із лісу, з ним дітей сільських, як завжди, зграя, –
Мов горобці й коршак...

Грабець увальюється на сцену, за ним юрба дітей.

Дівчина
Хай з вами пожартує,
Якщо не знає він, то й не казати нічого.
Піду зів'ю вінок.

(Виходить.)

Діти
Танцюймо, Грабку! В ногу!
Танцюй! Танцюймо, Грабку!

Грабець
Геть, байстрята!

~~Старий чоловік~~ *Вдова*
Де ти бував? Чого похмурий, брате?

Грабець
Що? Де бував?

~~Дівчата~~ *Вдова*

І що робив ти?

Грабець

Ріс я.

~~Дівчата~~ *Вдова*

Що ти говориш?

Грабець

Ріс я.

~~Діти~~ *Вдова*

Гарна пісня:

Ослон був Грабець!..

Грабець

Та замовкніть, клять

Шумлю, здається, листям, мов крислате

У мене й нині віття за плечима,

Як вчора, наділив би вас важкими

в'язками

~~Діти~~ *Богова*

Щось Грабова перзеться?

Грабець

(до старого чоловіка)

Скажи-бо, старче, де таке ведеться?

Чи то можливо? Обрости корою!

Вербою статись..

~~Старий чоловік~~ *Богова*

Вербі - рости вербою,

А грабові...

Грабець

Та справді ж обростав я

Корою...

~~Старий чоловік~~ *Богова*

Як це?

Грабець

Так, як це сказав я.

Бодай вас чорт перемінив на лози -

Вербові дочки, і пекельні кози

Повипускав на вас... Та я в одчаї -

Я був вербою!..

~~Старий чоловік~~ *Богова*

Що ж це означає?..

А в корчмі був ти?

Грабець

Перед тим, як стати

Вербою, був.

~~Старий чоловік~~ *Богова*

І пив?

Грабець

І пив багато...

~~Старий чоловік~~ *Богова*

(сміючись)

То пану Грабку снилася верба та.

Грабець

(показуючи на пожарище)

А хата де?

Дівчата

Яка?

Грабець

Вдовина хата,

Де з дочками жила стара вдовиця?

Там.

дівчата

Де?

Грабець

Ти п'яний?

Дівчата

Грабець

Де?.. Хай вас чортиця

Росою впоїть, як мене впоїла, —

Де ж хата тут?..

Дівчина

Змінилась хата біла

На ніс червоний твій, коли вербою

Плакучою ти став.

Грабець

Бодай з тобою

Диявол одружився! Де ж дівчина?

Дівчина

Яка? Нас тут багато.

Грабець

Балладина.

Друга дівчина

(входить з гороховим вінком)

Змінилася на цей гороховий віночок.

(Накидає вінок Грабкові на голову.)

Діти

Ха-ха! Замість грушок зріс на вербі горошок!

Ха-ха. Де, Грабку, ти бував? Твоїй коханці

Весільної співав тут соловейко вранці...

Дівчата

А Грабек в лісі ріс.

Діти

А Грабек був вербою!

Дівчата

А жінка лиш кива з карети золотої...

Ха-ха!

Діти

Наздоганяй з мітлою чарівниці!

Ха-ха!

Старий чоловік

(бере Грабця за руку)

Ходім в корчмю, за кухлем медівниці

Усе я розкажу.

(Виводить Грабця.)

Вгоря

Діти 39.69
(біжить за Грабком)

Шпак, горобець з вербою
Співать зібралися. Він: "Буду я вербою!"
А з нього дуду в'ють!.. Втекла твоя дівчина!
Ха-ха! Ха-ха! Верба, верб'яточко, вербина!
Діти з усім натовпом виходять за Грабцем

СЦЕНА ДРУГА

Багата зала в Кіркоровім замку. Входить Балладина, засмучена,
в пишних шатах, з чорною стрічкою на чолі.

Балладина
(сама)

Вже все я маю... все... тепер лиш треба
Вживать... по-панськи вчитися всміхатись
І жить, як люди, котрим впало з неба
Велике щастя... Є ж на світі люди,
Що у гріхах їм більших слід признатись,
Проте живуть. Сумління вранці нудить,
Увечері гризе і докоряє,
Від сну жакливого ночами будить.
Коли б не це!.. І мурон повторяє:
Коли б не це!..

Входить озброєний Кірко, за ним загін рицарів.

Кірко

Ну, як живеш, кохана,

У нашім замку?

Балладина

В тиші й супокій.

Входить фон-Кострин.

Кострин

Ждуть збройні рицарі тебе.

Балладина

Так рано,

Мій графе, й рицарі уже при зброї?

Кірко

Кохана, їду я.

Балладина

Куди?

Кірко

В дорогу!

Мету походу я поклявся тайти.

Балладина

ТИ ІДЕШ! Ах, нещасна я!...

Кірко

На Бога!

Не плач, кохана... Нащо сльози лити –
Луни з них не почуєш бойової...
Не втримуй мужа ніжною рукою, –
Не зможе зір засмучений шукати
Доріг по сонцю... У тяжкім зітханні
Твої хай груди через пишні шати
Свого не насилають чарування,
Хай никнуть плечі, мов плющів керей.

Балладина

(кидаючись йому на шию)

Куди ти їдеш?.. Не пущу тебе я!
Чого ти їдеш? Ти ж не клявсь нікому?

Кірко

Собі поклявсь.

Балладина

Хай Бог вогнями грому

Твому коневі золотить підкови,
Мов громом вражений, несамовито
Хай кінь несе тебе у двір замковий.
Надовго маєш ти мене лишити?

Кірко

Вернусь за три дні...

Балладина

Чи у днях години

Лічив ти будь-коли? А в них -- хвилини?

Кірко

Життя Бог ненадовго позичає, –
Ділами хай людина те вертає,
Що Богу винна.

Балладина

Винен ти дружині

Лишиться з нею.

Кірко

Ні, ніщо не може

Мене затримать, – дай чоло, любима!

(Цілує її в чоло.)

При людях, знаєш, поцілунки гоже
Передавать самими лиш очима,
А бідні губки, мов пташки крилаті,
З рожевих квітів на льоту повинні
Цілунків мушку золоту впіймати.

Прощай, здорова будь, моя дружино!

Ще, мабуть, спить старенька наша мати –
Вітай її.

(Виводить Балладину обік.)

Візьми срібла з скарбнички,
Господарюй... і розважайся, мила...
Дай поцілую ще... Цієї стрічки
Я не люблю, її ти скинь, хай ціле
Чоло мені належить...

Балладина

Обіцяла

Я Богу.

Кірко

По сестрі... Та як вернуся,
То влагодь з Богом, щоб уже не мала
Таких обітниць...

Балладина

Так.

Кірко

Бо посварюся

З тобою, любонько... І це не жарти!
Здорова будь! – На коней! – Збройній варті
Стояти в замку!..

(До Балладини.)

Згадуй же про мене.

Всі виходять, крім Балладини.

Балладина

(сама)

Поїхав муж... Куди? Чого?.. Шалений
Сумління голос мовить – він Аліні
Шукать поїхав... Де ж – у домовині?
Всміхався так він, наче хтів сказати:
Як привезу її для щастя й слави, –
З чола ту стрічку знімеш і сама ти.

Входить фон-Кострин.

Кострин

Граф просить крізь вікно йому ласкавий
Послати усміх...

Балладина стає у вікні і всміхається.

Усміхом дружини

Проведені – самі в сльозах мужчини.

Балладина

(відходить од вікна)

Поїхав...

(До Кострина.)

Хто ти, рицарю?

Кострин

Твої

Сторожі старшина.

Балладина

Тебе я гойно

Нагороджу за вірність...

Кострин

Без цієї

Остроги я по-рицарському збройно
Служитиму графині!.. В замку всюди
Стоїть таємна варта. Ах, обоє
Ми будем піклуватись без облуди –
Я ангелом, а світлий ангел – мною.

Балладина

Як звешся ти?

Кострин

Фон-Кострин.

Балладина

Із чужини?

Кострин

З княжат німецьких родом.

Балладина

На вигнанні?

Кострин

Немов з-під стріх палаючих пташина,
Я в літ полинув... в край чужий, незнаний.
Слугою став, свого позбувшись краю.
Хай це не буде смілість непростима –
Ти теж чужа тут.

Балладина

Що?

Кострин

Прийшла ти з раю.

(Виходить.)

Балладина

(сама)

Як швидко я спізналася очима
З чужинцем тим. То не моя провина –
Шукає зір мій скрізь в якійсь надії.
Я вірила –десь братня тут повинна
Знайтись душа... вона моєю буде...
Почати як?.. Як погляд зрозуміє?
Заговорю... Людей боляться люди,

Як Бога, та пєхай цей острах згинє!
Відважна будь з людьми...

Входить вдова в такому ж світковому вбранні, як і в другій дії.

Вдова

Моя княгине!

Це ж як, поїхав королевич любий?

Балладина

Що з того?..

Вдова

Кинув зараз же по шлюбі

Дружину молоду... Не прогнівила

Його ти чим, моя голубко мила?

Як спалося сьогодні? Кажуть, треба

Сон на новому місці пам'ятати.

Мені приснилось, що до мене з неба

Прийшла Аліна, мовби з хвиль до хати

Спливла хмарина, й каже...

Балладина

Краще, мамо,

Перебирала б чотки з молитвами.

Вдова

Ти хочеш матері уста замкнути?

Балладина

Не хата – замок тут, пора збагнути, –

Тут не до снів твоїх...

Входить слуга

Слуга

Якась золота

З-за брами вимагає там зухвало

Впустить її крізь замкові ворота.

А вартові, мечі схрестивши, стали

На перешкоді їй. Стара селянка

З драбиняка гукає без устанку:

Жони Кіркора матінці скажіте,

Варвара, подруга, з села до замка

Приїхала – стареньку навістити.

Вдова

Кума моя... Які ж то там новини?

Балладина

Віз – одіслати.

Вдова

Що ти, Балладино!..

і говорять люди так, немов сягають
В глиб серця. Мовби на суді питають:
Чи винна ти?.. І мати й муж, обое,
І муж, і ця селянка проста – мати.
Люби її – все ж мати це!

Входить Кострин.

Кострин

Покої

Звелів я оксамитами прибрати.
Це ж день по шлюбі... В двір замковий нині
Пани понаїжджають до графині
Й васали...

Балладина

Треба вежу зачинити,
Де мамка... мешкає... моя, бо хвора
І потребує сну.

Кострин

Ота потвора

Могла тебе з грудей своїх поїти?
Ні, то була богиня світлозора,
Що путь молочну розлила в блакиті,
І кожна з перс її слюза прозора
Новою зіркою пливе по світі,
Лише вона тебе у світлім небі
Уколикала...

Балладина

Золоті у тебе

Уста.

Кострин

А в тебе – серце брильянтове.
Звелів я понад Гоплом запалити
З смолою бочки і стовпи соснові.
Щоб на вогні весільні запросити
Гостей веселих. Схвалюєш це, пані?

Балладина

Роби, як треба.

Кострин

Вежі осявають

Ясні світильники, і лиш обрані
До замка гості завітати мають.
Якийся хлоп сьогодні тут без тями
До замка поривався, та я псами
Звелів його спровадити. Сміливо
Його цькував я, бо тебе я знаю, –
Терпіти це блюзнірство – неможливо.

А хто ж то був?

Кострин

Хтось із тієї зграї,

Що панський хліб жує і вбогі шати
Лата нитками з панської пишноти,
Де зволють надто близько підпускати
До щедрості своєї цю голоту,
Його не знаєш ти... І навіть ім'я
Його устами вимовить своїми
Не зможеш – Грабець...

Балладина

Грабець?.. Їх багато.

Мужви – як сарани.

Кострин

Пробач їм, пані.

Цариці квітів можна не зважати
На мошок рій, а ні – то в хмарці тьмяній
Ховатись від людей чи шанобливі
Терпіть їх погляди.

Балладина

Ти, княжий сину,

Дарма змішався з тими, що на ниві
Сільській зростали... З тисяч ти єдиний
Стать першим можеш, тільки б таємниці
Дотримать вмів.

Кострин схиляє коліно і цілує край її одіння.

Ходімо до скарбниці

Взять золота, щоб гідно нам прийняти
Гостей.

Кострин

Я буду смолоскип тримати.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Ліс перед хатою Пустельника. Кіркор – озброєний, Пустельник – з короною в руках.

Пустельник

Оця, Кіркоре, золота корона
Колись вернеться з поміччю твоєю
До віковичного на Гнезні лона
Й без крові блисне людям..

Кіркор

Золотее

Заходить сонце – знак то добрий.

ПУСТЕЛЬНИК

Боже,

Світи нам шлях!.. Я дам тобі пораду, –
Дружину взяв ти молоду та гожу...

Кірко

Душею проста – маю в ній відряду.

Пустельник

На жінку я надію покладаю,
Як вад у неї Євиних немає.
Ти перевір її. Пошли дружині
Скарб, запечатаний у срібній скрині,
Й погрозу гнівних кар, якщо зламає
Печать подружню.

(Виносить залізну скриньку.)

Кірко

Буть по цьому слову.

Моя печать – у пащі кабанівій
Два жолуді.

Входить слуга. *Грало*

Йди, занеси дружині

Цей скарб, і хай не відчиняє скрині,
Поки вернусь до крівлі я своєї, –
Так я сказав.

Слуга виходить.

О, щире серце в неї!

Ах, щастя шлях розкрив ти перед нами.
Тобі віддячу я лише ділами,
І королем тебе я привітаю.

Пустельник

Я успіх на чолі твоїм читаю.

Кірко

На коней всі!

Кірко виходить. Чути тупіт коней, що віддаляються.

Пустельник

Чому цей рицар смілий

Раніш на двадцять років не родився?..
Як був на троні я, мій край роївся
Потворами. Отак різьбяр невмілий,
Що між каміння лиць людських шукає
І творить схоже на людей каміння,
Та без душі... А поки те створіння
Дозріє в мислях, довго добирає
І пробує, й вирізьблює потвори,
Аж згодом люди родяться – Кіркори.

Входить Філон у фантастичному вбранні.

Філон

О старче! Де моя кохана мила?

Пустельник

Не ожила.

Філон

То де ж лежить могила
Мойого серця?.. Хай побачу квіти,
Що з згубленої вирости надії, –
Мабуть, додолу хияляться блідії...

Пустельник

Пустельник

О вічний плакальник! Та годі нити,
Чого без діла по лісах блукати?
Иди з Кіркорм в бойовому колі,
Вдягнись у рицарські залізні шати,
На терези, що важать людські долі,
Кинь макове зерно життя твого –
Чи переважить...

Філон

Де її могила?

Пустельник

На груди ліг їй груз піску важкого,
Обличчя біле їй черва роз'їла.

Філон

О ні, як німфа рік, вона у лоні
Землі, на глек спираючи долоні,
Із глека точить малинові зорі,
Що їй вінок рожевий осявають,
І плине чарами струмок прозорий.
Від сну не може встати... й виростають
Волошками їй очі з домовини,
І блискають, мов зорі у блакиті.

Пустельник

В труні – мов у колисці – оповиті
Ми мріями.

Філон

А тінь прозора плине
Над могілками, де гілля, мов лютні,
Від солов'їних зграйок обважнілі;
І плачуть і шумлять їх листя-струни.
Не раз полин кивне їй срібнобілий,
Не раз затримають квітчасті вруна;
Не раз зупиниться, немов дитина,

І адмухує кульбаби легковійні.
Важка їй давить тіло домовина,
А дух пливе у місячнім промінні
Ї схиляється пелюстки обривати,
Що ними лічимо щасливі хвили.
Скажи-бо, старче, люди у могили
Про щастя мріють?..

Пустельник

Вмри, то будеш знати.

А як із гробу вернешся потому,
Усе розкажеш совісті злочинній...
А може, й сплять вони у безгомінні.

Філон

Я стану на розпутті лісовому, –
Як вправо ящур побіжить зелений.
То безтурботно мріють в домовині,
А вліво – не вставати вже людині
І снів не бачити.

(Виходить.)

Пустельник

Земля шалена –

Шалених мати, завжди щедра й гойна
Для люду бідного... Це хто ж там?

Вбігає Балладина.

Хто ти?

Балладина

Я – пані з замка ближнього.

Пустельник

Чого ти

Жадаєш?

Балладина

Знаю, що зілля вигойні
Збираєш ти і рани гоїш ними.

Пустельник

Де рана в тебе?

Балладина

Старче...

Пустельник

Я очима

Повинен бачити...

Балладина

Чи лікувати

Не хочеш ти?

Пустельник

Де рана?..

Балладина

Глянь – на чолі.

Пустельник

Неначе місяць у кривавім колі,
Палає шрам червоносинюватий.
Скажи, яка, яка страшна провина
Причиною?..

Балладина

Ніякої.

Пустельник

Все знати

Повинен лікар, перш ніж лікувати.

Балладина

Червона бризнула на лоб малина.

Пустельник

Коли це сталося?

Балладина

Вчора.

Пустельник

Вчора зрана?

Балладина

Так.

Пустельник

Руку дай послухать, як та рана
Б'є в серці... Чи росла не під вербою
Малина?.. Як на сповіді, зі мною
Будь щира! Не була малина біла,
Не ти сама її зачервонила?
Вклади у серце все, що та малина
Поранила...

(Раптом відштовхнув її від себе.)

О жах! Твої провини

Відкрило серце!..

Балладина

Старче...

Пустельник

Ти убила

Сестру!..

Балладина

Ні... ні... Он золото... Ще втрое

Я дам...

Пустельник

За віщо платиш ти?

Балладина

Не знаю...

Пустельник

А рана та пекельною жагою

Пече тебе весь час?

Балладина

Пече без краю.

Пустельник

Чи спала ти сьогодні?

Балладина

Трохи спала.

Пустельник

Із раною?

Балладина

Нічого я не знала.

Пустельник

Нічого? А за що ж платила, клята?

Балладина

За ліки.

Пустельник

Хай гние та рана, поки

Охопить смертний всю тебе неспокій!

Зілля мої не вкрадуть в пекла-ката

Ні краплі болю!..

Балладина

Начувайсь, неробо!

Пустельник

(з іронією)

Грозиш мені, коли я на хворобу

Шукаю ліків? Я води-гойниці

Жду з пекла – рану змить з твого обличчя.

Ти хочеш? Вмерлу розбуджу сестрицю.

Балладина

Розбудиш?

Пустельник

Хай сестра сестру покличе, –

Померла встане й рану ту одміє.

Балладина

Нехай з трьома обличчями я буду,

Хай кожне з них жахлива пляма вкриє, –

Волію Божого діждати суду.
Аніж...

Пустельник

Мовчи, злочиннице! Все знаю
В твоїм я серці... Хай з тієї плями
Повзуть у мозок твій червиві зграї,
Хай ссуть його і сушать мов огнями!
А вмере душа – ти, вся покрита струпом,
Живим блукатимеш по світі трупом.
Геть, геть! З дня в день повинна ти чекати
Що Божий суд з тобою справедливо
Учинить... Вже призначив щось жахливе
Для тебе Бог, – до ранку, може, й ждати.
Чи то одмовить навіть хліба й дому,
Чи то зіб'є волосся ковтунами
Й без сповіді уб'є ударом грому
Небесного... Страшись! На ранок, може,
На мурах замку перст побачиш Божий.
Ти, мов змія отруйна, в тебе пляма
Ще гірша в серці криється страшному,
Ніж на чолі твоїм... Чи ти не вмерла?
Прокинься, жінко, слухай!.. Пробудися!..

Балладина (мов крізь сон)

Що?.. Де я? Говорив ти, що померла
Сестра пробудиться?.. Умру я краще..
А ти чого так, старче, розлютився?
Діждешся й ти біди!..

(Втікає.)

Пустельник

У тиші хащів

Б'є злочин дятлом по гіллі сухому.
А стук лунає в лісі гомінкому,
Немов топір, що голови рубає
На пласі. Бог все чує і тримає
У сурмі тій, що на Суді страшному
Людей од сну одвічного розбудить.

Чути сміх у лісі.

Ха! Десь дияволи регочуть в лісі!
Із почтом чортенят гопланська відьма
Смішить дуби похмурі і з смутливих
Беріз глузує.

Чути гомін мисливців і гавкання собак.

То ловець умерлий
І примарних псів жене на привид турів,

Оселюваних вихром олискавиці.

Піду... і лови заклону – хай гинуть

Вони навек... Та чи розумно буде

З чортів-сусідів недругів робити?

Чути підземні дзвони.

Це що? Затоплєні перед віками

Міста з дна Гопла ласки в Бога просять

Плачем дзвіниць?... Десь, може, хрещик з вежі

Содомської між лілій виринає

Над хвилями... Не втримаюсь – піду я,

Піду – благословлю утопле місто.

Хай спить спокійно у могилі водній

Під шепіт тихої молитви старця,

Мов чоловік утоплий, що за нього

Десь дітки моляться...

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Той самий ліс.

Скерко і Хохлик.

Хохлик

Зник, мов дурна ворона!

Скерко бере корону, залишену на камені Пустельником.

Скерко

Глянь, он старцева корона.

Хай у місячнім промінні

На чолі в Гоплани грає,

Хай вінком огнистим сяє

В золотавих косах нині, –

Віднесім її Гоплані.

Хохлик

Глянь, сюди йде наша пані.

Грабець і Гоплана входять на сцену.

Грабець

О діво дощова, моя ти відьмо мила!

Одінням з хмар для сну ти Гопло застелила.

Як лісом ти ідеш, то і дерева й квіти

Їх просять обминуть і далі десь дощити!

От орачам тебе на всохлі б ниви взяти.

Я ж був би квіткою, або листочком м'яти,

Або ромашкою, – на вічне б я кохання

Заприсягнув тобі й на шлюбне поєднання.

На жаль, не квітка я, не зілля, не билина,

А з плоті, дівчино, звичайна я людина,

І схудлу шкіру цю, мов ножицями, кості

Зірками годувать. Отож -- даруйте, пані.

Гоплана

Отож -- даруйте, пані.

О горе! Квіт мій на стеблині в'яне,
І золоту отруєно рибчину
Моїми ласками; а ту пташину.
Що уночі над озером співала
З берези срібної, вбив хлоп зухвало
І дерево зрубав...

Грабець

Мене ж несамовито
Під княжим замчищем вербовим пруттям бито.
І досі спина ще болить, --це справжнє горе!
Та хоч у замку тім і б'ють занадто скоро,
Зате й частують там, аж струменями плине
Горілка, мов із ринв. Казали неодмінно
Прийти й на службу*стать на кухні у Кіркора.

Гоплана

До неї знов? До неї?... Але вчора
Ти ж бачив серце тої жінки. Милий,
Чого б ти хтів -- багатства, влади, сили,
Змінить обличчя? Хтів би чарівного
Камінчика, щоб серед люду злого
Ставать невидним, мовби ті примари, --
Все матимеш. Які ще можуть чари
Твоє уперте серце подолати?
Ти хтів би мати килим той крилатий,
Що скрізь летить, куди лиш думка лине?
Скажи, мій милий!.. Хтів би на хмарині
Перед лехітським військом ти стояти¹,
Як рицар, в золоті убраний шати
Від голови до ніг?

Грабець

Та я готовий
Стоять з короною, немов король бубновий.
У лівій -- з яблуком, із берлом -- у правиці.

(До себе.)

Як відьмі цій тепер уникнуть обітниці?

(Вголос.)

Хай маю берло я, корону й злотні шати,
Як пан король, від ніг до голови...

Гоплана

Чортятя!

Летить -- порфіри

Взорі просити;

В хмарок – сапфіри

Візьміть і квіти;

А злота й сині

Візьміть в промінні.

А вгледите – барвисті шати

Веселок майорять,

То їх на веретена взяти

Й звивать, звивать, звивать!

Скерко і Хохлик вибігають.

Гоплана (До Грабця)

Яким би не бажав ти стати

У потаємнім чарів колі, –

Усе Гоплана може дати:

І вроду, й шати, й ласку долі.

Грабець

Мені ввижаються все королі бубнові.

Гоплана окреслює коло.

Гоплана

Стій тихо, не виходь із кола!

Ти чуєш пущі шум довкола –

Додолу з сосен і з ліщини

Злітають зграйками пташини,

Всі соловейки голосисті,

Проміння сонця золотисте

До нас крізь віття заглядає.

Коли ж блакитна ніч настане,

Нас промінь місячний осяє,

І глянуть зорі крізь тумани,

Як блискавки.

Скерко і Хохлик вносять шати і корону.

Скерко

Усе готове.

Грабець

(позіхає)

А! Спати хочу...

Гоплана

Сон чудовий

Побачиш ти і встанеш скоро,

В розкішні вдягнений убори,

Як сам звелиш у мрії сонній.

Грабець

(укладаючись)

Добраніч, Грабцю, спи... побачимось на троні...

Що ж, ночі доброї вам, сину органіста.

Полину в мрії, хай стріла їх промениста
В ціль влучить...

(Позіхає.)

А-а-а... Чудеса!

(Засинає.)

Г о п л а н а

Засни, коханий!

Пекельні я навію чари.

Темніє – червоні хмари проходять у небі, і Гоплану оточують п р и в и д и .

С к е р к о

Хай отінять його примари,
Одіння сниться хай багряне!

Стає зовсім темно, на голові Гоплани з'являється місячний серп.

Роса з плаща його спадає...

Збери перлини рос по травах
І знов приший їх на рукавах.

Х о х л и к

Хропе король наш, аж лунає,
Солодкі сни його окрили.

С к е р к о

Перетворився вже твій милий, –
Нехай розвиднюється, пані!

Гоплана дає знак – місяць зникає з її чола, починає розвиднятись.

Г о п л а н а

(дивлячись на сплячого Грабця)

Яку ж прибрав він постать на світанні?

Г р а б е ц ь

(позіхаючи)

А-а... добридень... а... Яка це там погода?
А це що? Борода? Відкіль ця, к бісу, врода?
У що мене чорти ізнов перетворили?
А плащ який! Які розводи яснокрилі!
Щось снилося мені... А що – не пригадати...
Деся пива у корчмі точилося багато,
І був потоп, і плив по ньому я без сили,
Аж рибкою й китом чорти мене зробили.
Ця сива борода, цей одяг золотистий!
Стій, відьмонько моя, моє ти диво млисте.
Скажи, відкіль цей плащ і це волосся сиве?
Скажи мені, хто ж я тепер?

Г о п л а н а

Король мостивий.

Грабець

(торкається голови, знаходить корону)

Хай те лишається, в чім сила є закону.
Торкнувся голови – знайшов на ній корону.

Го п л а н а

Корону Попелів приймаєш ти віднині.

Грабець

Як бачу я, вона служитиме людині
За шапку – вуха вкрить. А це?

(Показує на дерев'яне берло.)

Го п л а н а

То жезл державний.

Грабець

Як хочеш, уявить я можу, в'юне славний,
Що берло це – нехай мені підкаже мрія, –
Що це державний жезл... Відкіль такого кия
Взяли ви, чортики?

Х о х л и к

Тоді ти Грабком звався.

Грабець

(з погордою)

Не згадуйте його.

Х о х л и к

Як ти з життям прощався,
Вербою проростав, ту гілку випадково
На ній Філон зламав.

Грабець

І та рука вербова

Ще й зараз в тій корі, що обростав я нею, –
Оце ж і є той жезл!.. От битиму цією
Люшнею по хребтах!.. Ото ж бо, справді, шкода,
Що батька у живих нема голиборода, –
Повідтинав би враз він кучері ці сиві!
Ти, відьмо, по воді ідеш, як я по ниві.
Чи не могла б мене ти бороди позбавить?
Ні? То нехай вже там якийсь голяр уславить
Себе на бороді володаря!.. Ще б варто
Дать яблуко мені до рук, бубнову ж карту
Носитиму тепер, мов дзеркало, по світі.

С к е р к о

Царське яблуко зробити
З баньки мильної хотів я,

Що в хлоп'ят на безголів'я

Викрав я сьогодні вдало.
Сонце сильно припікало –
Вліз у баньку я з ногами
І лечу понад полями...
Сіла банька та на хвили,
І заснув, мов у човні, я.
Раптом коник злотокрилий
Збив крильцем її, і мрія
Враз пропала веселкова,
Коник зник... А я раптово
В квітоньці проснувся блакитній
На хвилях.

Г р а б е ц ь

Чортику, це значить, що дурні ви
Як пень... бо яблуко й для царської поживи –
Усе ж є яблуко, а не мигдаль надсвітній.

Хохлик дає йому яблуко.

От добре – дякую... Це яблуко – винове?

(Куштує.)

Тепер я маю все вже, як король, панове.
Ах, ах! А де ж народ, який нам підлягає?

Г о п л а н а

Усе, що на землі в моїй я владі маю:
Пташки, зілля, хмарки, веселки, роси, квіти, –
Усе твоє...

Г р а б е ц ь

То час податки наложити.

Всі слухайте мене!.. Закони вкарбувати
У порохнявий граб! У рекрути забрати
І зубрів, і зайців, і кабани, і лосі!
А схочуть квіти лист купать в росі, як досі, –
Хай платять; корчмарю на відкуп росу дати, –
Віддасть горілкою. Пташат зобов'язати
Не дихать при мені, коли про щось гадаю...
Хай сеймик ластівок ніколи не сідає
На очерет – діла рядити посполиті.
А сейми горобців – геть розігнать!.. Судити,
І нагороджувать, і вішать сам я буду!
Звеліти ластівкам не вилітять нікуди
Без паспорта, що в нім описано усякі
Прикмети крил, дзьобів, хвостів і ніг ознаки.
Щоб до німецьких шкіл, де вчать самі папуги,
Пташат не слали більш! Потрібні їх послуги
Для мови рідної. Осіб з чужого краю,
Як-от канарок, взять під нагляд! Накладаю

На виробі. чужі я мито... за тканини
З веселок зроблені у сонячній країні –
Червоні, голубі, зелені оксамити,
Єдваби з місяця, – по злотих три платити
Від ліктя... Полотно ж, із павутиння ткане...

Гоплана

Чим так стурбований, мій любий, милий пане?

Грабець

Чим? Королію... Скарб латаю... Тож калині
Від ягідок платить, а за горіх – ліщині,
Чи повний, чи пустий... І від зернини – маку,
А не від маківок. Царюю ж – не для знаку...

Гоплана

Я Скерка й Хохлика лишу тобі служити.
Хай в полі й на лугах рясні зривають квіти,
Хай, як заснеш, тебе осиплють пелюстками,
Прощай! Надвечір ждять тебе над берегами
Я буду плачучи, як соловей прилине...

(Виходить.)

Грабець

Як добре, що пішла ця риб'яча драглина!
Підданці, гей!

(До Хохлика)

Царським віднині будь міністром.
Бо ти дурний.

(До Скерка)

А ти, чортятко з оком бистрим,
Будь блазнем і сміши, щоб плескав я в долоні.
Де ж повіз мій?

Хохлик

Давно на тебе чорні коні,
В віз Мефістофеля запряжені, чекають,
Підкови місячні на кожному аж сяють...
Гоплані не кажи...

Грабець

Чому?

Хохлик

Бо позичати

Не хоче в пекла.

Грабець

От дурна! Дають прокляті –
Бери, бо ж для чобіт ощадніше на возі.

(До Скерка)

На козлах сидеш ти, щоб поганять в дорозі
Міністр – фореитором... Пора вже й їхати скоро.

Скерко
Куди, королю наш?
Грабець
На шлюб гучний Кіркора.
Всі виходять.

СЦЕНА П'ЯТА
Зала в Кіркоровому замку.

Кострин
(сам)

З кущів за хижкою Пустельника ще нічю
Цієї жінки чув я сповідь таємничу.
О щастя! Володар я тайни золотої.
Проголосить її із вежі замкової,
Чи щиро панові своєму сповістити,
Чи оповідь страшну по слову процідити,
Немов клепсидри плин, до вуха господині²,
Аж поки голими побачу княжі скрині,
Мов Арарату шпиль?.. Вернулась Балладина.
Її візьму й скарби – щаслива будь година!..

(Стає осторонь.)

Балладина
(виходить в глибокій задумі)

Все знає старець той... Він розповідь деревам,
Дерева розмовлять почнуть про це ночами,
І чутка виросте страшна... О бідні мислі,
Ви й тіні боїтесь, мов діти нерозумні!
Збирає старець той слова мої й складає
І каже сам собі: не може бути... не вбила
Ця жінка молода! А що, як він упевнивсь?
Та хто ж у річ таку повірить, як в молитву?
А як повірив він і путникові нишком
Розкаже про страшний якоїсь пані злочин,
Та не назве ім'я, щоб не накликать помсти
Вельможі пишного? А може, добрий серцем,
На кінчику свого він язика ще знайде
Ласкаву відповідь: навіщо людям шкодить?
А може, вже й забув, а я, безумна, мислю
Про те, про що старий не згадає давно вже...
Бо що я, зрештою, щоб стежив хтось за мною,
Цікавість виявляв, згубить хотів? О пекло!
Я тисячею слів убить не можу слова:
"Він знає"... То чого ж ходила я до нього?
Я сатанинською звела себе рукою!

Лише подумати! Якби я не ходила,
То був би старець той немов мільйони інших,
Що їх ніколи я не стріну. Лиш подумати!..
Адже година ця, думок тривожних повна,
Була б спокійною, як вчора, й може, навіть
Ще спокійнішою; бо скільки б того страху
Поглинула за день ця тиша таємнича!..
Тепер із силою страшнішою все знову
Відроджується. Ох! Я заздрю тій, ким зранку
Була ще я!

Наближається Кострин.

Кострин

Гонець од графа, пані,

З дарунками – наказу дожидає.

Балладина

Дари від мужа? Хай їх тут складає...

Стривай... Ти чув, тут в пущі, серед твані,

Живе старий жебрак?

Кострин

Пустельник сивий?

Балладина

Чого він спав мені на мисль – не знаю...

А де ж дари, що граф прислав мостивий?

Напевно, дорогі?

Кострин

Весь світ признає,

Що гойний граф... Мов сонце, він ласкаво

Всіх осипає щедрістю ясною...

Балладина

Яка ж то ласка графова – цікаво!

Поклич гінця... Поклич гінця в покої!..

Кострин виходить.

Якби дари... Коли б не літ шалений

Думок... Було б не починать розмови

Із Кострином... про старця...

Входять Кострин і Гралон.

Гралон

Через мене,

Гралона, граф вітає вас...

Балладина

Здоровий?

Гралон

Як ця малина.

Балладина

Сам він передати

Звелів цю річ солодку?

Гралон

Скарб у скрині

Він передав тобі, але печаті

Червоної на ній звелів дружині –

Тобі, графине, – не ламать і віка

Не одмикають, аж поки сам до брами

Не вернеться...

Балладина

Слів цього чоловіка,

Хоч би й умерти, не візьму до тями!

Ще повтори.

Гралон

Звелів Кіркора віддати...

Балладина

Я знаю. Але, в дар приславши скриню,

Нащо звелів замкненій дожити

Дня судного?

Гралон

Він передав графині:

“Так я сказав”.

Балладина

Дурний ти! Лиш для того

Порожню голову ти в оболоні

Бляшаний носиш, щоб гніздо убоге

Звив горобець в ній!.. Не чіпай скарбони?

Ха-ха! В дарунку графовім не щирі

Вбачаю я любов, а не довіру.

(До Гралона.)

Ти ж, підлий хлопе, хоч і довго кутий

Зв'язок тебе із графом сполучає, –

Не зважився б ту скриню відімкнути?

А ні – то різок твій хребет зазнає!..

Хай навіть муха чи мала пташина

Шепнула б: “Одімни”, – а хуртовина

Пекельних сил вогнистими крилами

Забороняла б, – знаєш, підлий хаме,

Що воля тут моя?

Кострин

Графине...

Балладина

Може,

Ти хотів сказати, що мавши право?

Хай пересвідчиться... О милий Боже,
Коли була б, як інші, я цікава,
То... досі ще не знаєте мене ви!
Така ляклива я, що проти ночі
Я й яблуко не підніму рожеве
З-під дерева. Як чоловік мій схоче,
На хлібі і воді я буду жити,
Весела буду завжди, як ворона
На плоті. А тепер – чого ж тужити?

(До Гралона.)

Візьми, старий, злотівка то червона, –
Пропий або програй у кості. Пану
Скажи, що я весь час його чекаю,
Що сльози лить за ним не перестану,
Що золотим едвобом вишиваю
Я шарф йому. Гралоне, де обози
Лишив ти графські?

Г р а л о н

В пущі за рікою.

Б а л л а д и н а

Ніде він не затримався в дорозі?

Г р а л о н

В Пустельника лиш, біля водопою.

Б а л л а д и н а

В Пустельника... О Боже милостивий!
Дам золота тобі за кожне слово –
Та хочу знати все... Хоч би й жахливе
Було що, говори усе. Казково
Нагороджу тебе, – кажи все щиро...

Г р а л о н

Глухими через пущу манівцями
Пан верхи їхав на коневі-звірі,
А ми ключем за ним... Враз перед нами
Став диба графів кінь, немов з огнистим
Віч-на-віч він зустрівся сатаною.
А пан – з коня: щось пахне тут нечистим...

Б а л л а д и н а

(вражена)

Ізсів з коня... і...

Г р а л о н

Крикнув: "Тей, за мною!"

Підбігли всі з мечами до верби ми, –
В моху там труп лежав, а в нім стальними
Клубками гаддя ворухилось...

Балладина

Боже!

Гралон

Граф мовив: "Добрий знак то... перед нами
Труп тура вбитого".

Балладина

Ах!

Гралон

"Знак то гожий

Для мужніх рицарів перед боями",
Так мовив граф... "Ура!" ми прокричали
І знов на коней...

Кострин

Кажеш ти, Гралоне,

Що під вербою труп лежав і в лоні
Його сталеві гадини сичали?

Гралон

На стерві тура.

Кострин

Лань то нещаслива!

Гралон

То був самець!

Кострин

Де та верба смутлива?

Там, де кущі малини розрослися?

Гралон

Так, пане.

Кострин

Близько старцевої хати?

Гралон

Так...

Кострин

Під вербою, кажеш ти, рогатий

Там тур лежав?

Гралон

Так, пане.

Кострин

Поклянися!

Гралон

Навіщо?

Кострин

Бо, клянуся сатаною,

Не тур, а... На брехню виймаю зброю!

(До Балладини, виймаючи меч.)

Людину цю убити треба.

Балладина

(мов крізь сон)

Треба.

Кострин

(нападаючи)

Обороняйся!

Гралон

(обороняючись)

Що сталось?

Б'ються. Балладина знімає з стіни меч і, зайшовши ззаду, вбиває Гралона.

Балладина

Ось!

Гралон

О небо!

О злочин!

(Вмирає.)

Кострин

Разом, пані, ми напали

На старика, – чи знаєш ти причину?

Балладина

О, знаю! Боже милий, ми пропали!

Кострин

Знай: я беру на себе половину

Твоєї тайни, й страху, і розплати.

Балладина

Що нам робити?

Кострин

Голову лиш мати.

Кінець третьої дії

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА ПЕРША

Зала в Кіркоровому замку. Крізь вікна видно блискавиці.

Грабець у королівському вбранні сидить на першому місці.

Балладина, Кострин, шляхта, челядь замкова.

Хохлик і Скерко стоять у Грабця за кріслом.

Один з шляхти

Здоров'я короля!

Грабець

(до Хохлика)

Подякуй же, міністре.

Хохлик
(зі смішним жестом)

Король наш дякує.

Грабець

Мій блазню, хай кухмістри

Нам дань нову несуть.

Скерко

В них нічого подати, –

Хіба що голову телячу зготувати,

Яка лишилася на королівськiм карку.

Грабець

Дві пави, бачив я, ходили по фільварку, –

Спекти й подать на стіл. Тимчасом я спочину.

Кострин

Поставте королю останню вже данину –

Червоним золотом наповніть ціле блюдо.

Грабець бере з блюда золоті монети, роздає Хохликові, Скеркові,
а потім наповнює ними свої кишені.

Вперед за рік плачу міністру, – хай не буде

Підданих здирцею; тобі ж, мій блазню милий,

За сотню жартів – злот, – щоб панство веселили.

Собі також плачу за тяжке панування.

А це... а це мені сховайте на снідання...

Балладина

То честь мені, що завітать до мене

Високий зволив гість, владар могучий.

Панове, пийте!

(Тихо до Кострина, що стиснув їй руку.)

Угамуйсь, шалений, –

Он дивляться – побачать, – ми пропали!

(До інших.)

Панове, пийте! Пий-бо, пане Жуче!

Чого пан Гриф німий? Беріть бокали

І веселенькі розпочніть розмови!

Перший шляхтич Скерко

Почнімо про герби.

Грабець

Два черевики

Й корона у гербі моїм, панове.

Перший шляхтич

Мій герб – два пні.

Другий шляхтич Хохлик

Мій – вулик невеликий.

перший шляхтич

А твій, графине?

Балладина

Мій?

Кострин

Раніш носила

Ти княжий титул в Трапезунті¹.

Грабець

Небо!

Пречиста Діво! Скільки наробили
Ви на землі княжат! Був скарб у тебе?

Балладина

О спогади! Мій дядечко злостивий
Забрав скарби і замок мій багатий;
Княжат, братів моїх, замордувати
Звелів без жалю.

Грабець

Це так справді диво!

Хто б міг повірить!

Балладина

Ви не ймете віри?

Я й не прошу, щоб ви уболівали...
То щастя, що життя я врятувала!
А матінка моя! Її ці звірі
Замордували в замку.

Грабець

Бідолашна!

Балладина

Вам нудно слухать те, від чого страшно
Душа моя болить... Прошу вас, пийте!
Де чашники? Вина, вина підлийте!..
Панове, аж по вінця наливайте,
Веселі будьте!..

Голос слуги з-за лаштунків

Стій, стара!

Голос вдови з-за лаштунків

Пускайте!

Балладина

Куди тікать?

Вдова пробивається крізь натовп слуг і стає серед зали,
збентежено вклоняючись.

Вдова
Вам, рицарі завзяті,
Вклоняюсь я! Ні, дочко, не годиться
Про мене забувать.

Балладина
Та що їй сниться?
Відкіль вона?

Вдова
Вам добре тут гуляти!
А й матір слід згадать. А то сховали
У кліть мене – стара все жде й чекає,
І хоч би скибку хліба їй прислали...
Тож голодно! Чи молока немає
Хоч краплі? Адже манна тут для мене
З небес не падає, моя кохана!

Балладина
Та що це значить? Це якась шалена!

Вдова
Налий-но, доню, з золотого дзбана, –
Пить хоче мати...

Балладина
Як тебе впустили,
Стара?

Кострин
Женить її! Геть забирайся!
Причинна це, королю.

Вдова
Боже милий!
(До Балладини.)

Ти лагідніш до матері звертайся,
Зви матінкою, як раніше звала,
А то – стара й стара...

Балладина
Геть! От зухвала!
Забрать її!

Грабець
Ха-ха! Та дайте спокій
Цій бабі. Хай в кумпанії високій
Посидить трохи...

Вдова
Пан цей справді добрий!
Посуньте ж лавку, хай посиджу з вами.
І завжди так, мій рицарю хоробрий,

Слід матір шанувать... Сидить з павидами
Слід в кращій сукні, – таж не з павутини
Зіткать її! Моєї Балладини
Вина, що я ношу оце лахміття.
Ото ж бо не дивуйте, що не в злоті,
А в лахманах,

(показує на свою одіж.)

що сиплються, як сміття,
Прийшлося моїй старій ховатись плоті...
Пробачте донечці моїй...

Балладина

О пекло!

І хто впустив оцю жебрачку втеклу?
Як увійшла ти в золоті покої?
Тебе не знаю я...

Вдова

Небесні сили!

Ти... ти не знаєш матері старої?

Грабець

Ха-ха! Для королівських вух – премилі
Розмови!

Вдова

Повтори, смілиш, – своєї
Не знаєш матері?

Балладина

Ви відьми цеї

Не знаєте, скажіть, мої панове?

Вдова

Світить, світить мені, небесні зорі!
За свідків будьте всі оцій розмові,
Всі, в кого діти є!.. А ти, потворо!
Страшна дочка! То я тебе і знать
Не хочу!

Балладина

(до Кострина)

З замка геть її прогнати –
Вже надто пащекує.

Вдова

Породила

Труну для себе я... О Боже милий!

Слуги за знаком Кострина хапають вдову за руки.

Пустіть! Подумай, дочко, схаменися!
Лише подумай! Темно за ворітьми,
Насунулися хмари з-над узлісся,

І дощ іде, і грім чатує з п'їтьми.
Щоб вдарити мені на коси сиві.
Глянь у вікно, в цій темряві жажливій
Грім не повірить, що не утікаю,
Немов убивця, я від злої кари...
За гнівним знаком Балладини слуги тягнуть вдову з зали.
Ні, краще темної бламати хмари –
Хай громом весь цей замок покарає!
Та я й сама піду вже – не чіпайте...
Тепер весь світ для матері старої –
Пустеля...

Балладина
Хліба їй окраєць дайте.

Вдова
Бодай тебе тим хлібом удавило!
О, не чіпайте! Бо в дочки такої
Я й так у дранті – вітер гратись буде
Моїм лахміттям... Ні, не я родила
Цю відьму, – не моя то дочка, люди!
Слуги виштовхують вдову за двері.

Балладина
(по довгому мовчанні)

Чого ж смутні ви? Під кінець бенкету
Всі гомонять, про що їм заманеться.
Ви ж мовчите, немов нещастя ждете?
Чути гомін.

Що там за шум?

Слуга
Від владаря гонець то...
Балладина

Хай увійде...
Входить гонець.
Які приніс новини?
Гонець

Вітає граф...
Балладина
Коли його чекати?
Гонець

Його у лісі буря захопила.
Оглушені вогнистим громом, коні
В болоті грузли; сосни, як тростини,
Валились з гуркотом. Пан граф у хаті
Пустельника сховався, поки сила
Грози уцухне у небеснім лоні.

Балладина

А що ви з паном бачили нового?

Гонець

Пан граф досяг мети свого походу.
Щойно ми в'їхали до передмістя Гнезна,
До брами красної, як на шляху зустріли
Ми збройних рицарів, – сам Попель кінно їхав
У воїв на чолі. А кінь його спинився
Й залізним копитом все виснув у повітрі
Над людом, що вклоняв коліна у покорі.
Враз – хто б подумать міг! – Кіркор рукою сміло
Коня під королем хапає за гнуздечку
І голосно кричить: “Тиране! Аж до трону
Ти вбивствами дійшов, – іди ж тепер до пекла!” –
Й мечем розтяв шишак і золоту корону.
За шати ухопив і показав народу
Огидний труп його. Всі зразу оніміли,
А потім крик такий аж до небес піднявся,
Що не пізнати було, – хвала то чи докори.
Всі кинулись до нас, неначе буйна хвиля,
І нас, неначе трьох малесеньких комахок,
Розтерли нанівець. Рукою однією
Кіркор підносив труп, другою – меч кривавий.
Ми ж, рицарі його, мечів не добували,
Бо так він наказав. Навкруг перед Кіркором,
Мов вітром гнаний, люд, упавши на коліна,
Гукав у захваті: “Нехай живе наш месник!
Нехай живе Кіркор! Нехай живе король наш!”

Балладина

Кіркор уже король?

Гонець

Ти до кінця дослухай.
Народ вигукує; Кіркор свій меч сталевий
Об шати вбитого все витирає, – видно,
Повитий думкою – що людові сказати.
Нарешті каже він: “Панове! Невідомий
Я рицар, – не мені владати народом славним.
Те, що вчинив я тут, вчинив я не для себе,
А на користь усім, для щастя всього люду.
У тиші й простоті сільській я проживаю.
Важка здавалася для мене й графська гідність,
І знизив я її, не пишну королівну –
Селянську дівчину узявши у подружжя.
Не золоті герби з моїм гербом з'єднала
Ця проста дівчина – лише малини їзбанок

Не королева то, й нани не згодяться признати
Себе підданцями дітей простої жінки”.

Балладина

Негідна то брехня! Брехня! Брехня!

Гонець

І далі

Провадив річ Кіркор: “Оголосить по краю
Безкоролів’я. Хто ж із замка вийде в справжній
Короні Попелів і з’явиться народу
В короні, що на ній із-поміж двох рубінів
І трьох ясних перлин алмаз “змій-око” сяє,
Той буде королем”. І люди всі схвалили
Ту мову криками і ждуть осиротіло,
Коли ж то з’явиться король у тій короні.

Грабець

(на якого всі дивляться)

Чого всі дивляться на мене, як ворони?

Шляхта

Всі перед королем вклоняємось вінчанним.
Король ти...

Грабець

Я король? Якби не був я п’яним,
То впився б з радощів. Дурна, як пень той, доля!
Із шкіри б вискочив, якби моя в тім воля,
Із королівської!..

Шляхта

Нехай живе!.. Ми щиро...

Грабець

Сто літ я житиму! Узяв я другу шкіру –
Як вуж, і око є у мене з діаманта.
Потанцював би я з графінею куранту²,
Якби не гідність та, що нам велить сидіти.
Королюванням так я можу продати
Свій трон, що з нього я й не встану вже...

Чи й дивно!

Балладина

(до Кострина)

Ти чуєш, як шумить там буря гомінливо,
Як лле струмками дощ? І я в тій бурі дикій
Ридання чую.

Кострин

То нічної варті крики.

То інші голоси, немовби з того світу...
Влий нам вина! Все так сплелосся сумовито,
Що хоч повіситись.

Грабець

А час би нам забави
Веселі влаштувать. Ведмедя показати, –
Хай потанцює він з рожном!

Перший слуга *Скерко*

Та він кульгавий:

Його підстрелив граф.

Грабець

(до Хохлика)

А ти візьми, міністре,
Вербове берло, грай, мов на дуді, на ньому
Та зразу пальцями заткни всі дірки бистро,
Якщо у голові у тебе задум новий
Про ошчасливлення людей моїх постане
Й прорветься крізь дурні ворота до розмови.
В мовчанні слухайте усі... Ну, грай, мосьпане!

Хохлик

Що грать, королю мій?

Грабець

Ти лиш торкай ті ліри,
А берло, з власної моєї звите шкіри,
Вже знає, що люблю.

Скерко

Ти грай, а я за втору

Покличу ще луну з захмуреного бору,
Що бачила усе.

Хохлик грає на флейті сумної селянської пісні,
а невиразні голоси з простору починають співати:

Обох кохає пан,

В обох є гарний дзбан,

І котра більш збере малини,

Він ту і візьме за дружину.

Ха-ха!

Спів закінчується відлунням.

Балладина

Що значить це? Хто це співав і пісню
Ту сміхом закінчив?

Кострин

Та цить, то привид.

Балладина

Співав хтось.

(До Хохлика.)

Прошу, грай.

(До Кострина.)

А ти, Кострине,

Дивись в обличчя людям, – як догледити.

Від кого пісня йде, скажи – обмислю,

Що з чоловіком тим зробить.

(До Хохлика.)

Дударю,

Заграй весняної мені балади,

Збуди луну, що в куполі над нами

Заснула. Факелам додати світла!

Хохлик грає.

Спів духів

Тобі владар чортів

У руки ніж вложив;

Сестра твоя збира малини.

А ти? А ти що? Ніж твій синій

Зачервонився кров'ю... О!..

Спів закінчується зойками-відлунням.

Кострин

Не грай, графиня мліє.

Балладина

Ні... я чую.

Співайте!.. Факелам додати світла!..

Хохлик грає.

Спів духів

У тебе на брові,

Здається, слід крові?

Хто зна, з якої то причини?

Чи від малин, чи від калини?

А може... Ха!..

Спів закінчується відлунням.

Балладина

(дає знак рукою)

Грай ще!..

Перший з панів

Що значать ці хмарини темні

В очах графині? Та невже ця пісня,

Яку на громадині сіна грають

На флейтах, так її, нещасну, мучить?

Балладина

Грай ще...

Перший з панів *Скерко*
Збудить-но жінку цю півсплячу!
Вона-бо спить з відкритими очима!

Кострин
(до Балладина)

Встань, пані!

Перший з панів *Хохлик*
Покладіть її в гарячу
Постіль, – вона холодна, недвижима...

Чути удар грому... Балладина прокидається...

Балладина

Що тут було зі мною? Сон жажливий
Я бачила... Послухай-но... можливо,
(До Кострина)

У сні я марила? Щось говорила?

Кострин

Ні...

Балладина

Слава Богу. А коли я спала,
Ви вголос про страшне розповідали?
(До гостей.)

Прошу вас, пийте. Краще б я зробила,
За кросна сівши, поки мед ви п'єте.

Грабець
(прокидаючись)

Прошу пробачить.

Співбесідники *Скерко*

Що?

Грабець

Що спав, панове.

П'ю за господаря!

(П'є.)

Співбесідники *Хохлик*

Його здоров'я!

Грабець

Почтивий вій, почтивий! Не бенкети
Його цікавлять – лісові малини!
Скажіть-но, щоб лісник або мисливий
Із бору нам свіженьких після зливи
Приніс малин...

Балладина

Яке чудне бажання!..

Грабець

Мабуть, під замком, в зарослях ліщини,
Малин солодких, запашних багато,
Якщо Кіркор волів би краще мати
Малини глек, ніж королівське вбрання
Й папужі капці. Хай же й нам на блюдо
Малини подадуть на скуштування!..

Балладина

Сміліш! Нічого гіршого не буде.
Я тільки голос чула з домовини, –
Побачимо, що прийде з гробової
Пітьми, крім слів... Малини нам, малини!
З'являється привид А л і н и з глеком малини на голові
Я чула голос твій, – тепер з тобою
Я стрілась... Як блищать у тебе очі!
Вся біла ти... Тебе я не лякаюсь, –
Та ближче не підходь...

Перший шляхтич *Скерко*

Вона щось марить?

Балладина

Кажі до мене через стіл; хтось руку
Хай дасть мені, – боюсь я...

Перший шляхтич *Хохлик*

Вам не чути,

Як страшно цокотять у неї зуби?

Балладина

Йди геть, проклята!.. І візьми з собою
Глек, чимсь наповнений таким, що в гробі
Ворушиться... Чи не блідий то привид
Торік повішеного тут злочинця
Стоїть он там у напівтемній залі й не дихає?..
Геть, привиде непевний
Убитої!..

Привид зникає.

Перший шляхтич *Скерко*

Ах, як малина пахне!

Другий шляхтич

Малин повітря повне...

Хохлик

Балладина
(падаючи)

Умираю!

Кострин

Води! Води! Я шати позриваю –
На груди лийте!.. Хай ввійдуть служниці!

Входять жінки.

Виносьте пані.

Балладину виносять.

Прошу вас, панове,
Од столу встать. Бодай би не дивиться
На стіл залитий, хліб, стегно волове...
Чи почнете жбурлять огризки й кості
Один на одного, як данські вої? ³
Вже гасне світло. Ви – столи виносьте,
Ви – з смолоскипом короля в покої
Ведіть, де ложе послано пухове!
Ви до своїх кімнат ідіть, панове;
Світає вже. Ще будемо гуляти,
А зараз досить... Час, панове, спати –
Прошу, покиньте келихи і лави...
Ляхів нелегко відірвать од страви
Й напоїв, – нависають, наче п'явки,
Над келихом, під музику гикавки...

В цей час виносять столи. Слуги виводять Грабця з смолоскипами,
за ним ідуть всі гості; Кострин виходить останній.

СЦЕНА ДРУГА

Ліс перед келією Пустельника. Буря триває.

Пустельник і Кіркор.

Кіркор

Йди, старче, в келію, бо сиві коси буря
Рве з голови тобі. Нас обдирають люди
Й пригоди... Злодій плащ здере, нужда – сорочку.
Від всього зброєю нам треба захищатись.
Завчасно ж не сумуй... Тобі я присягаюся –
Корону вкрадену знайду або – загину.
До дому близько тут, я міг би за годину
Цілунків з уст жони взяти безліч на дорогу,
З п'яного келиха рожевого, як пташка,
Напитись росяних перлин, – та занехаять
Волю розкіш ту й летіть вночі до Гнезна,
Зібрать людей і всім оповістить негайно,
Як, справжній володар, від підлої крадіжки
Ти тяжко потерпів. І накажу сурмити
По краю, по містах, що хто до замка прийде
У справжній Попелів короні, трону Польщі
Зухвалим підступом посміє домогатись,

Того я викрию й мечем йому на лобі
Звелю заслужене накреслити слово – злодій.
Ти ж, старче, помолись, щоб Бог мені на гонах
Дав перемогу, й жди мене із поворотом.

Пустельник

Хай Бог благословить!

Кірко р плеще в долоні, входить рицар.

Кірко р

На коней! Треба льотом

До Гнезна поспішати.

Рицар виходить.

Пустельник

Я б радив не спішити, –
Вертайся в замок свій і ляж перепочити,
Тоді побачиш сам, що розпочати.

Кірко р

Лінивий

Я, старче, й хтів би враз всю панщину відбути;
А відробивши все, у радості щасливий
З дружиною зажить. Вітчизну всю здобути
Раніш повинен я й тобі її віддати.
Як будуть у твоїй обладі скарб і люди, –
Спочину в замку я... Мені б лише плекати
Свій яблуневий сад, і хай маленьке буде
Хлоп'ятко, щоб його я міг поколихати, –
Про це молюсь... А ти листи у супокої
Писатимеш мені до затишної хати.
Хоч раз на рік мені голубка хай весною
Ту звістку принесе, що усміх безневинний
Розбудить на устах і тихий сон навіє
Під липами... Король позаздрить на дружину
З дитям, на стільники медові золотії,
На сон у холодку біля моєї хати
І, мабуть, схоче й сам ті липи привітати.
Благослови ж мене!.. Ще й днів не яснити,
Як буду в Гнезні я. Гей, гей! На коней, діти!

Кірко р виходить. Чути даленіючий тупіт копит.

Пустельник

(сам)

О Боже! Краще хай до Гнезна поспішає,
Ніж мав би до грудей шляхетських пригорнути
Кривану жінку! Хай не знав би ти ніколи,
В якій матері народяться, Кіркоре,

У тебе діти. Хай на першу нагороду
Раніш, як батьком, Бог вдівцем тебе учинить.

Чути голос удови.

Вдова
(за сценою)

Ой, бідна, бідна я...

Пустельник
Що за ридання?

Хто там голосить?

Вдова
(за сценою)

Ой, я нещаслива!

Вдова входить, як сліпа, шукаючи дороги рукою.

Пустельник

Якась селянка в подранім убранні,
Сліпа сама, – а ніч така жахлива!

(До вдови.)

Ти звідки, мати?

Вдова

Мати? Ради Бога,

Не називай так, дочко злочестива!

Собача мати!

Пустельник

Звідки йдеш, убога?

Вдова

Не вбога я, а сива, сива, сива,
Як голуб! Ти не знаєш, що зі мною?
Моя дочка – графиня, можна пані,
А я, багата тільки сивиною,
Благаю – вбийте ви мене, перуни!
Не слухають... А в замку гості п'яні
Гукають, аж у бір доходять луни.
Там їх частує ця велична пані.
Ти зрозумів? Дочка моя – графиня,
Живе у замку...

Пустельник
Як же ймення доні?

Вдова

Дочка – і все, та я не вірю нині,
Що очі в неї є, а в них солоні
Є сльози... Матінку прогнать родиму
Під дош і бурю, грім і непогоду,
Прогнати матір, що дала їй вроду,
Грудьми кормила, хоч тепер сухими

Вони вже стали, и коси – зовсім білі,
Як у святих...

Пустельник

Ходім, ходім до хати.

Ти вся тремтиш! Ходім!

Вдова

І замок цілий

Належить їй, а в нім скарбів багато...

Пустельник

Ходім, ходім!

Вдова

І тут я почекаю,

Чи не знайде дочка твоєї хати.

Хто зна? Як пес двірський почне брехати

На когось, – матінку вона згадає

Й зветить мене шукати. Це можливо!

Є ласка в Бога?

Пустельник

Та заходь до хати,

Тут переплачеш ти цю ніч бурхливу,

А день засяє – підемо з тобою

До короля величного в покої;

Впадеш до ніг йому, почнеш благати,

І от...

Вдова

Скажу йому... Я бідна мати...

Впаду до ніг...

(Падає навколішки.)

О золотий мій пане!

Скажи дочці, що має скарб багатий,

Хай любить матір...

(Підводиться.)

Він із трону встане

І поведе мене до серця доні.

(Плаче.)

Тож на сосні, від краю оболоні,

За шнур з керсетки я вже вішатися мала,

Та гілка обломилась...

Дурна, сліпа уже, – сухе гілля обрала –

Дитя старих дерев... О гадино проклята, –

Не пожаліла матері старої!

А я лише скоринкою сухою

Жила б десь тихо у твоїх палатах!

Лише б од зерен, що голубкам в траві

Ти сиплеш, матері не відганяла...

В ак, в бурю матір вигнати! Я впала
В калюжу, й очі випік грім яскравий,
Геть випік...

Пустельник
Ти осліпла?

Вдова
Тьма жахлива
Їсть мозок мій. Ще вчора відрізнити
Могла я з бору сяйво мерехтливе,
Чи сонцем то, чи місяцем розлите,
А зараз...

Спалахнула блискавка.
Пустельник
Навіть блискавиця Божа
Тобі не світить?

Вдова
Зір людський не може
Від Божої руки нас захистити.
Не вірила колись, тепер я вірю,
Що перед тим, як восени у вирій
За синє море ластівкам летіти,
Вони стареньких маток добивають.
Так, так... Це правду люди повідають.
Піду по світу жебрати й співати
За грошик пісню про пташок надземних,
Що душать маток. В ластівок нікчемних
Така жорстокість! Матінку прогнати
Під всі чотири вітри, щоб їй сиве
Волосся рвали!

Пустельник
Сотнями почтиві
Від рук злочесних падають у світі, –
Моїх нещасть ти можеш свідком стати.

Вдова
То й ти є мати? Ти також є мати?
Не йду з тобою, бо почнеш судити
Й змагатися про дочок у дорозі –
Котра з них краща. Хтів би з домовини
Ти підвести мене – клич Балладину...
Шукать джерел піду я в верболози
І п'ють, як птах, підносячи голівку
До Господа – з подякою за воду.

(Мугикає пісню.)

Мала я одну корівку,
Хатку й смужечку городу
І дві доні...

Іде до келії
Пустельник

Звелю її по всьому краю
Шукати, а дочку жорстоко покараю.
(Іде до келії.)

СЦЕНА ТРЕТЯ

Ніч. У вікнах спалахують блискавки. Неосвітлена зала в Кіркоровім замку.
Скерко і Хохлик входять дверима, якими провели Грабця після бенкету.

Скерко

Вже ліг король наш на перину,
Спокійним сном опочиває,
Я ж, поки вихор дме, полину
Купатись в блискавках.

Хохлик

Зжену сорочі зграї
Зі стаєнь, де нема над брамою сороки.
Ти знаєш, в башті там є пугач одноокий,
Він запросив мене, й дивитиметься криво.
Якщо мишатком я печеним погордую.

Скерко

Я матінку лелеки сиву
Лечу погодувать; не чує,
Сліпа уже вона і хвора;
Від ціпа хлопського учора
Я врятував її, небогу...
Пора, пора мені в дорогу,
А то в жахливій цій негоді
Іще умре стара та й годі.

Хохлик

А це що?

Скерко

Буря двері завалила.

Хохлик

Цить!.. Хтось іде!..

Скерко

Якась потвора біла?

Нема дверей – в вікно я вилітаю.

(Вилітає крізь вікно.)

Хохлик

За ним помчу і я – лякать сорочу зграю.

(Вилітає.)

Кострин

Страшна відвага! Мало тобі, Боже,
Не дякую, що злочин цей від мене
Вона украла... В неї я на чолі
Уздріть би хтів збентеження шалене.

Балладина вертається без корони.

Балладина

Дарма в пільмі я мацала по столі,
А стіл той – мов обличчя бородате...

Кострин

Постій на варті, я піду шукати...

Балладина

Не йди... Я не боюсь... І не жалкую...

Кострин іде на вежу.

Я знаю, пізній жаль ляхів хвилює
І сушить мозок, сон їм відганяє...
Десь, може, труп кривавий вже блукає
Поміж людей, що сном опочивають...
Крізь сон вони той привид відганяють
Охресним знаменем... Униз він сходить...
Як голосно скриплять старенькі сходи!..

(До Кострина, що входить з короною.)

Знайшов? Вона в руках у тебе сяє?

Кострин

(похмуро)

Так.

Балладина

Дай. Ні, ні! Не наближайсь до мене,
Бо я людей на поміч заволаю!
Стій там!..

Кострин

Як в сні, – щось кажеш ти неясне...

Балладина

Стій там, бо я кричатиму шалено!
Стій здалеку, аж поки в тебе згасне
Та мисьль... Її в повітрі відчуваю...
Ти хтів мене убити, – серце билось
Твоє, як і моє, коли вбиваю.

Кострин

Якщо про це я думав, – проклинаю
Навіки мозок той, де народилось
Дитя безумне.

Балладина

Вийдім до кімнати,

Поговорім про те, що учинилось

І далі що робить...

Потроху розвидняється.

Кострин

Доносять чати,

Що знов Кіркор вернувся до столиці

І карою залізною грозиться

Тому, хто прийде в золотій короні

І схоче сісти королем на троні.

Балладина

Нічого... Матиму людей і зброю:

Голодних натовпи підуть за мною...

Дошч золотий Кіркора не уміє.

Цить!..

Кострин

То пташки щебечуть...

Балладина

Вже світанок?..

Вже день?.. О Боже! Млію... млію... млію...

Кострин

Іди спочинь, поспи цей свіжий ранок.

Я сам збуджу тебе, як сонце встане,

На вірних рицарів склади надію.

Все вийде на гаразд – нам війська стане.

Дай ключ скарбовий – золота я гарцем

Одміряю.

Балладина

Скінчи також зі старцем,

Що в келії живе, – нас тільки двоє

Все будуть знати.

Кострин

Ти вагітна – троє.

Балладина

То буде ще й дитя в утробі знати?

О, ні, ця тайна – не для немовляти.

Не накликай нових нещасть на мене!

Якби і справді так бувало в світі,

Як ти говориш, то хіба шалена

Була б я, щоб живим його родити?

Та ні, дитя безвинне й буде жити.

КОСТРИЧ

Нехай засне левиця й свіжа встане
До дій нових у рицарському стані.

Виходять.

Кінець четвертої дії

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА ПЕРША

Ранок на лісових луках.
Скерко і Хохлик.

Скерко

Після бурі – день чудовий.
Був я у лелеки зрана,
Годував її.

Хохлик

На дах замковий
Літав я на бенкет совиний. Де Гоплана?

Скерко

Полечу по оболоні –
Розбуджу заснулі квіти,
На ліси долину сонні –
Розчешу у полі жито;
Звію з озера тумани,
Лебедят покличу ніжно,
І два лебеді Гоплани,
Мов лілеї білосніжні,
Припливуть по водах синіх;
Золотого їм насіння
Я посиплю на снідання;
І долину до ліщини,
Де Гоплани юні лані
Щиплють зрошені купіни;
Звішу райдугу над ними,
Пелюстки троянд розвину
Й знову далі золотими
Крильми коників долину.

Припливає туман ранішньої мли, освітлений райдугою.
З-під брами кольорів виходить Гоплана.

Гоплана

Попрощаймось, янголята,
Йде навік од вас Гоплана.
Прощавайте, рута-м'ята,
І фіалки, і тюльпани!

Скерко

Що співаєш ти?..

Гоплана

Остання

Це вам пісня на прощання.

Скерко

Та ще ж весна кругом, іще під ластівками
Не гнеться очерет, – прощатись рано з нами.

Гоплана

Лечу до дикої країни, –
Там сосни в сніговій пустині,
Там сонце – мов пригаслий жар,
Там місяць – мов лице примари,
Що підвелася з домовини.
Летить за мною ангел кари,
Кричить він: “Пам’ятай країну,
Де ти ходила по малину!”
Прощай, прощай, земний мій доме!
Людські поплутала я дії,
Та Бог відомсти кине громи
На їх провини і надії,
Щоб кожному належне дати.

Скерко

Не хтіли б ми тебе пускати,
Гоплано! Залишись, Гоплано!

Гоплана

Пустіть мене нещасну, гнану!
Колись про мене заспіває
Вам пісеньку чужа пташина,
Що гнізда на вербі звиває.
Прощайте! То моя провини,
Що мушу лить прощання сльози.

Хохлик

Я посвічу тобі, Гоплано,
Летючим вогником в дорозі.

Гоплана

Дзвінким ключем сьогодні рано
На північ журавлі летіли,
Вчеплюсь за цей вінок крилатий
І полечу в блакитній хвилі,
Як по воді пливуть дівчата.

Скерко

Ой, горе нам! Ой, лихо, лихо!

Гоплана

Та годі, годі жалкувати!

(Показує углиб лісу.)

Ключ журавлів спустився тихо
На луки, скроплені росою;
Як полетить він з водопою,
Я за кінець ключа вхоплюся,
Бліда, як місяць на світанні,
Сухим листком в блакить зів'юся
І в срібнім полечу тумані.
З-над замка в Гнезненському краї
Процальний спів землі я смутно проспівую.
Відлітає. Скерко і Хохлик летять за нею.

СЦЕНА ДРУГА

Вал під мурами Гнезна.

Входить на чолі війська Кірко з оголеним мечем, орлиними крильми за плечима.
Мають прапори, грають сурми.

Кірко

(до рицарів)

Той, хто на трон ляхів зухвало претендує,
Не йде на виклик мій, а криється від мене,
Як підла гадина, зібравши – що кажу я! –
Купивши золотом збіговисько мерзенне
Своїх прибічників... Цей ватаг супостатів
На трон війною йде, на гроб мій хоче стати,
Як на щабель, що ним зійти на трон він має.
І наших рицарів – нас Бог охороняє,
Що не ганьбить і нас їх сліпота шалена! –
І наших рицарів немало під знамена
Зухвальця перейшло, та бачить Бог із неба
Серця їх. Куплених нам зрадників не треба.
Ждїть скоро Попеля, що в лісі жив великим, –
Послав я трьох гінців до нього, з орлім криком
Ми разом кинемось на валки самозванця...

(До рицарів, що стоять на мурах.)

Ви ж – брами всі замкніть... Хай з кожного тут шанця
На поле бойове зорять весь час гармати.
Якби загинув я, ще довго захищати
Вас можуть ті вали... У самий розпал бою
Людей од півдня ви поставите стіною,
Бо там найслабший мур, та, дасть Бог, вранці місто
Проснеться звільненим, і в полі буде чисто
Від зграй розбійничих.

Рицарі

З тобою перемога!

Кірко

Як щастя випаде... Надія вся на Бога!

Коли ж шолом зніму й побачуся з жоною?

Коли кінець війни й кривавого розбою?

Перший з рицарів Кірко

Гонець!

Входить гонець, укритий курявою.

Кірко

То не змогли і втрюх ви розшукати
Старого Попеля?

Гонець *канцлер*

Жахлива річ!

Кірко

Чи в хаті

Ви не знайшли його? Кажі!.. Часу в нас мало!

Гонець *канцлер*

В самотній келії ми старця не застали.

Лише на дереві скрипучім біля хати

Хитався труп його на грубім поворозі.

Лиш вітер ворушив на нім подерті шати

І сиву бороду, і колихав те тіло,

Мов матінка стара.

Кірко

Сурмити по обозі

В похід!.. Весь вік його нещастями гонила

Зла доля, щоб убить злочинною рукою!

Ти серце стис мені оповіддю страшною!

Будь мужнім у бою – йдемо в похід ми нині

Висів він, кажеш ти?

Гонець *канцлер*

В пустельничім одінні

Він перед хатою висів... Над ним ворони

На вітті каркали...

Кірко

Вперед! Вперед, мої загони!

Хай мають корогви!.. Всім – лавою рушати!

Надія – в мужності. Стрільцям – розпочинати!..

Виходить з військом.

В наметі Балладини.
Кострин і Балладина озброєні,
в шоломах з опущеними забралами входять на сцену.

Кострин

Побудь в наметі, не виходь без мене, –
Кіркор почне небавом. У долині
Він військо вже отаборив нужденне,
А наші вої – на горі орлиній.

Балладина

Багато хто з них стане перед Богом.

Кострин

Коли молотять жито, то полову
Під небо одвіває. За порогом
Спокійно стій і не розмотуй знову
Коловоротом совісті сумної
Мотків минулого.

Входить жовнір.

Жовнір *Кашилер*

Кричать щосили
Полки Кіркорові, йдучи до бою.

Кострин

Прощай, моє короленятко миле!

Балладина

Чи переможем ми?

Кострин

Сиди в наметі, пані,

Хай не веде пиха тебе в жупані
На очі сонця і на луків жала.
Співала б краще ти і тихо пряла
Плащ королівський чи на смерть кошулі –
Не те, то друге нам напевне здасться...
Летять навколо олов'яні кулі,
На панцер глянь... Де, зброєносцю, праща,
Мій спис і щит?

(Бере зброю й щит з рук зброєносця і виходить.)

Балладина

(сама)

Якщо він переможе,

То чим віддячу я? По всьому світі
Нема металу, щоб залити пельку
Отому німцю... А якщо програє?
Якщо програє, то усе скінчиться

в одну жакливу мить, усе минеться,
Мов сон страшний чи байка чарівниці:
Програю – то всаджу собі у груди
Я піж, отруений зміїним ядом...
Де жінка та? Я стріла бабу в лісі –
Вона була, мов дуб, розбитий громом.
Я наказала ту потвору гнати,
Як смерті крука, за моїм обозом,
Щоб в неї взять зміїної отрути.

Входить, відхиливши заслону намету, стара жінка в лахмітті.
Ти тут?

Стара

Цвіт принесла я людомору.

Балладина

Дай... і тікай до вікового бору,
Тікай у цю ж хвилину, чарівнице!
Як спробую на комусь чин отрути,
То заплачу тобі... Геть, бо в криницю
Чи в річку накажу тебе жбурнути!

Стара жінка утікає.

Жаклива відьма!.. Мов гніздо зміїне,
Волосся кублиться; криваві очі;
Мов падлом вимазані зуби вовчі...
У груди гострий ніж мені порине,
Жалом оси мені укусить серце,
Якщо живою я потраплю в руки
Своєму мужеві. З одного боку
Ніж, ядом змазаний, уже чорніє,
Береться ржею, густо зеленіє,
А другий бік, якого не торкнулась
Гадюча слина, – чистий, наче лезо,
Що брусом щойно провели по ньому.

Входить жовнір.

Що чути?

Жовнір

Пані! В бурі блиску й грому
Все завихрилося на полі бою.

Балладина

Не програємо?

Жовнір

В шанцях під горою,
Де до джерел схилились осокори,
Між куп убитих бачив я Кіркора –
Стоїть він твердо і січе шалено
Ясним мечем.

Балладина

З чим, рицарю, до мене

Ти присланий?

Жовнір

Наш князь повідомляє,
Що весь загін, підкуплений учора,
Вже перейшов до нас із лав Кіркора.
Якщо на лівому крилі здолає
Ота стрільців підкуплених громада,
То, мабуть, поле бою буде наше.

Балладина

Іще не встигли. Опізніла зрада
За вірність гірша... В бойову йди кашу
З ковшем залізним, і якщо до нього
Потрапить голова вождя котрого –
Чи зрозумів ти?.. Можеш стати паном...
Зайди у тил... на плечі скоч... чеканом
Бий в мідний лоб... Йди – бити й забивати.

Входить другий гонець.

Гонець

Почав на лівім фланзі відступати
До Гнезна ворог... Буде він розбитий –
Звитяга наша...

Балладина

Годен ти заплати

За добру вість.

(Дає йому гроші.)

В полон вождя їх взято?

Гонець

На взгір'ї мають прапори Кіркора,
Де три берези... В шанцях – трупів гори
Навколо нього вирости високо,
Від жаху і огиди ми й на око
Взять не могли вождя, бо скрізь – убиті,
Через ці гори – не переступити.

Балладина

Як мужністю і запалом обнятий,
Ти срібла повен ківш хотів би мати, –
На взгір'я йди, нехай тобі шаблями –
Убитих ребра, коси – мотузками
Хай будуть! Йди і вбий.

Чути гомін за сценою.

Це що за галас?

Входить Кострин – при зброї й весь замащений кров'ю.
А де Кіркоп?

Кострин

Загинув...

Балладина

(ховаючи затруєний з одного боку ніж)

Покладалась

На цей я ніж... Тобі життям я винна.

Звели зрубати голови старшини.

Кострин виходить.

Голоси за наметом

Живи, наш вождь, фон-Кострин, довгі роки!

Балладина

Живи наш вождь, фон-Кострин... Мов сорока,

Я повторяю... Кинуся ж в обійми

До німця й задушу в жазі кохання!

Кострин вводить посольство з столиці.

Один з громадян несе на золотому блюді хліб і сіль.

Кострин

Посли з столиці принесли вітання.

Балладина

Звелів ти вішати?

Кострин

Гостинно прийме

Бунтівників старої груші віття,

Вдоволене, що двічі цього літа

Приносить урожай.

Балладина

(до міського посольства)

Чого вам треба?

Посли падають навколішки.

Міський посол *Канцлер*

До тебе, янголе з ясного неба,

Народ осиротілий піднімає

Серця й надії всі – будь паном краю!

Столиця вся коліна уклонила

Перед тобою, пане наш коханий,

І жде тебе, вже й брами відчинила.

Серця й скарби – усе, що маєм, пане,

Тобі полине струменем під ноги,

Бо заслужив ти вдячності людської

Скаранням тих, що нас звели з дороги,

Що голодом і карою тяжкою

Нас в місті мучили. Хотіли б довести ми,

Що не було ні одного між нами,
Хто б заслужив на гнів твій нещадимий.
Живи ж багато років, будь щасливий,
І нас, нещасних, що не знаєм долі,
З колін не встаємо в мольбі смутливій,
Прийми ласкаво. Просим хліба й солі
Від нас прийняти!

Балладина

(до Кострина)

Чи із цього сміття

Ніхто на мене не підносив зброї?

Кострин

Два брались воювати з підворіття –
Підбурювали городян до бою.

Балладина

А де вони?

Кострин

(показує)

Ось – стряпчий і писака.

Балладина

Цю ж мить обох повісити на дзвоні
Замковому!

Перший з послів

Камінне серце в лоні

Твоєму, пане.

Балладина

Що ж, нехай усяке

Прохання ваше нині вдовольниться:
Лиш вибить зуби і спотворить лица –
Хай не воюють.

Перший з послів

Серце невблаганне!

Тебе нічим: ні зойком, ні сльозою –
Не зворушити, наш залізний пане!

Балладина

Я жінка.

Всі вражено відступають.

Що? Немов перед чумою,

Ви відступили й б'єте головами,
Немов під буйним вітром жито в полі?

Перший з послів

Ждем повелінь твоїх, – пануй над нами
З людської волі.

Балладина

Без людської волі...

Подайте хліб і сіль! В смакові тіста

Послам я вірю... Так багато винна

Тобі я, Кострине, що й цього міста,

І краю й навіть хліба половина

Тобі належить...

(Виймає ніж, затруений з одного боку, і розтинає ним хліб навпіл.)

Всім я поділюся,

А серцем я тобі належу ціла.

Кострин

О пані!

Балладина, куштуючи хліб, дивиться, як Кострин їсть подану йому половину.

Балладина

Я отрути не боюся

У хлібі цім. Чини, що я вчинила.

Хоч би і з гаддя був він, а не з жита,

Мечем здобутий хліб ми їсти будем,

Їж без вагання!.. Треба вірить людям.

Тепер кажіть звияжно в дзвони бити,

І в сурми грать, – ввійдімо урочисто

В залізом і вогнем здобує місто!..

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Королівська зала в Гнезні, в глибині її трон, біля нього канцлер і державні радники, літописець Вавель, паж, придворні.

Канцлер

Все до прийому владаря готове.

Тепер займайте лави всі по чину:

При самім троні – судді, і старшини,

І виночерпці, й ключники скарбові, –

Хай разом всіх нових король віншує.

Входить гонець.

Гонець

Важлива звістка, уряде поважний!

Король наш – жінка.

Канцлер

Жінка!

Всі

Королує

Над нами жінка!

Канцлер

Буде хай відважна,

Як Ванда...¹ й добра, тільки щасливіша.

Канцлер

Хай жоден не встає з сидіння!
А вартовий наш був, напевно, п'яний
І сам створив ту вість про чарівницю.

Вартовий

Я бачив сам, і люди із столиці
Всі бачили...

Вигуки за сценою:

“Будь, королево, славна!”

Входить Балладина в королівському вбранні, з короною на голові,
за нею Кострин при повній зброї... Народ.

Канцлер

Благословенне те чоло державне,
Що нам приносить Попелів корону!
Живи й пануй так мудро і дбайливо,
Щоб відповідно Божого закону
Пресвітлих цілей люд досяг щасливо.
Звернись чолом до неба благородним,
Вдягнись у шати чистоти, голодним
Дай хліба, винним – ласку, справедливість –
Всім людям.

Балладина
(з трону)

Що ж мені робить?

Канцлер

Дбайливість

Про благо людське становила здавна
Те, з чим сіда король щодня до столу
І з чим спочить дає своєму чолю.
Яке весь день корона тисне славно.
Він спершу у судове крісло сяде
І кримінальні вирішає справи...

Балладина

Хай буде так, як то старі устави
Велять...

Кострин хитається й падає.

Один з вельмож

Що сталось? Блідне князь і пада?

Балладина

(підходить до Кострина, що лежить долі)

Це що? Тобі погано?

Кострин

Умираю.

Мій дорогий!

Кострин

Геть, геть, страшна потворо!
Із трону геть, – я перший відчиняю
Склеп темний тисячам, що будуть скоро
Всі в ньому...

Балладина

Марить він... Холоне тіло...

Та винесіть його!.. Хай лікар вміло
Його рятує, – половину краю
За це віддам!

Лікар

Життя у нім немає.

Виносять тіло Кострина, лікар іде за тілом

Канцлер

Засмучена жалем страшної втрати,
Знось терпеливо все. Твій вступ до трону
Бог зволив свідченням знаменувати,
Що й тут на нас сумна примара скону
Чекає.

Балладина

(до себе)

Все минуле вже замкнuto
В гробах... Лиш я – владарка таємниці.

(Вголос.)

Військовим бранцям розкувати пута,
Столи поставить всюди по столиці
І жебракам щодня давати страву.

Канцлер

О, честь тобі і слава!

Балладина

Я про славу

Не дбаю, – понад суд людський я стала,
Під іншою народжена зорею.
Надвое ця корона розірвала
Шлях долі неласкавої моєї.
Минуле, наче від пласкої сталі,
Яку з одного боку забруднила
Змія, відпало, мовби почорніла
Частина яблука... Адже не знали
Про мене ви раніше і не чули,
Якою я була, – нехай же люди
Більш не сягають у моє минуле.

~~Що я коху, хай всін відомо буде,~~

А решту я на сповіді відкрию.

А ще одно – знайдіть Кіркора тіло

Між вбитих і на пагорб, де біліли

Колись берези, а тепер чорніє

Ряд стовбурів, обрубаних мечами,

Несіть на марах вкриті килимами

Кіркорові останки... Хай при гробі

Того, хто ворогом поліг у злобі,

Поплачуть люди... А мені ще вчора

Він мужем був, – так, я вдова Кіркора.

Лиш пустословить хай ніхто не сміє, –

Що мала, королева вже сказала,

А решту лиш на сповіді відкриє.

Почнімо спершу справи трибуналу –

До суду канцлер хай злочинців кличе.

Як допущу неправду, хай обличчя

Мое в гніздо обернеться хробачне!

Хай вся згорю! Ні добрість, ні тривога,

Ані чорти, ні люди необачні

Не зваблять нас! Перед очима Бога

Собі клянусь лиш правдою судити!

Канцлер

Гей, возний!

Возний

Суд почався.

Канцлер

Ось відкрита

Законів книга, ось – Господь розп'ятий.

Цілуйте хрест і книгу.

Возний

Хто до права?

Підходить замковий лікар.

Канцлер

Ти хто?

Лікар

Замковий лікар.

Канцлер

В чому справа?

Лікар

В отруєнні.

Канцлер

За кого позивати

Прийшов?

Ліка р

За Кострина. Твій рицар, пані
Вельможна і ласкава, вмер від зілля,
Що людомором звуть його селяни –
Залізним кольором, мов ржею-цвіллю,
Взялося тіло, – це є знак отрути.

Канцлер

Кого виниш?

Ліка р

Хай винних суд шукає!

Балладина

То вбивця невідомий? Почекає
Ця справа, – даймо час і для покути.

Канцлер

Є звичай, королево милостива,
Над невідомим присуд вирікати,
Меч правосуддя над чолом тримати
Затаєного вбивці, поки мстива
Його віддасть нам доля.

Балладина

Та буває –

Злочинець вищий суду, мов святиня,
Він недосяжний...

Канцлер

Бог таких карає...

А ти земний від щирого сумління
Дай вирок.

Балладина

Що ж закон наш вирікає?

Канцлер

Як хто із шляхти й рицарів гіркою
Отрутою на рівних посягає,
То хай на нього карою тяжкою
Меч гострий упаде. А як з простого
Народу...

Балладина

Досить...

Канцлер

Ждемо суду твого,

Що менше має праву підлягати,
Ніж вироку сумління.

Балладина

Годен страти

К а н ц л е р

З замкового порога

Цей вирок осурмить! Якщо наруги

Кат не скарає, залишім це Богу.

Чути сурми.

Хай підійде тепер позовник другий.

Входить Ф і л о н, уквітчаний, з ножем і глечиком малини.

Ти хто?

Ф і л о н

Тінь того, ким я був. О смутки!

Ви в мене пам'ять одняли навіки

У муках спогадів. Як незабудки,

Що день пливуть у течії великій,

Знаходять радощі у колиханні

Блакитних хвиль, і я отак у лоні

Журби й жалю, в сльозах, в недосипанні

Полегкість маю.

К а н ц л е р

Терези законів

Не можуть зважити цієї мови.

Кажі ясніш.

Ф і л о н

От глечик малиновий,

А ось і ніж. Були оці малини

Під головою вбитої дівчини.

Ніж був у грудях. Хай із того дзбанка

Нова Еврот-ріка плачем спливає²,

Хай осмутнілого веде коханка

До гробу милої в смутному гаї.

А я до хвиль журливих загукаю:

Вам вічна дяка – в гробі ми обое

Знайдем спочинку море й супокою!

Пробач же, Аполлоне променистий!

Прийшов перед людьми я сльози лити,

Співати їм журби пісні врочисті

І смуток з ними, наче хліб, ділити.

Прийшов я, мов Орфей, просить Плутона

Вернуть жону з Еребового лона³.

Збагніть – вона була мені дружина,

Душі дружина... Нині – домовина

Ховає від очей моїх це біле,

Ножем скривавлене, безвинне тіло...

Погляньте всі! Її на цьому дзбанку

Знайшов я мертву весняного ранку

¹ між очей

Канцлер

Ця скарга мимовільна
Убивством пахне.

Балладина

Канцлер, божевільна
То скарга, – тут нема що й говорити!

Канцлер

Суд, пані, все повинен дослідити, –
Не гордувати й пса виттям смутливим...
То із життям жона твоя розсталась?
Її убитою ножем злостивим
Знайшов ти в лісі? І коли це сталося?

Філон

Три рази місяць перед Аполлоном
З зірками зблід.

Канцлер

Скажи перед законом,
Кого підозрюєш в кривавій справі?

Філон

Ах, Парки, Парки! Парки неласкаві⁴
Життя їй срібну перервали нитку!
Чи, може, зірка з неба ще в сповитку
Позаздрила на радощі дівочі
Й веліла милої закрити очі...

Канцлер

Де ти знайшов її?

Філон

В дрімливім гаї.
Під тінню верб плакучих спочиває
Вона сном непробудним.

Канцлер

Темна справа!
Дай вирок, пані, на убивць незнаних,
З сумлінням радься.

Балладина

Що нам каже право?

Канцлер

За смерть лиш смерть.

Балладина

Із тих мерців поганих
Не матимемо й пороху ні чверті.

Канцлер

Суди по совісті.

Балладина

Достойна смерті.

Канцлер

Достойна... Вбивця- думаєш ти – жінка?

Балладина

Що думаю, те в думці.

Канцлер

Хай для міста

З замкового це просурмлять порога!

Віддаймо помсту катові чи – Богу.

(Сурми.)

Нехай позовник третій виступає.

Входить сліпа вдова, мати Балладини.

Ти хто?

Вдова

Вдова.

Канцлер

Що скажеш?

Вдова

Скаргу маю

Я на дітей... Як ангел той, прекрасна

В нас, кажуть, королева, – хай же судить!

Дві доньки мала я, вдова нещасна.

Зростила їх. Як часто лиш облуда

Людину жде, замість ясної втіхи!

Одна втекла з-під матерньої стріхи, –

Недобре то дитя! А друга – Боже!

О королево, наче ангел з раю.

Суди її сама! Пішла на ложе

Вона до графа, – хай до дня сконаю,

Якщо брешу. Взяв граф її до себе...

О королево, хай Господь із неба

Корону на тобі повік тримає, –

Подумай! Розуму ця старша має,

Як маку, – граф її кохав без міри,

А я – як матінка її любила!

Та в замку в неї слуги-бузувіри

Стареньку зневажали, – все терпіла

Я до останку, гроб мій вже був близько...

Аж ночі однієї те дівчисько

Перед людьми зреклось мене, старої...

“Ах, донечко, – кажу я, – що з тобою!

Май милосердя, я ж вмирать готова!”

А ніч була жахлива, ніч грозова –

Грім, буря й дощ, грім, буря й блискавиці!
Дочка велить прогнать мене з світлиці!
Під бурю й дощ прогнать мене, стареньку,
Вночі під грім і дощ голодну неньку
Велить прогнать..! Хай Бог їй те дарує!
Прогнать голодну матінку старую.
До лісу!.. Вітер рвав моє лахміття...
Грім очі випалив. О райське віття –
Королю мій! О, змилуйсь, пане любий!

К а н ц л е р

Мовчиш ти, пані? Для такої згуби
Закон наш қару визначив велику.

Б а л л а д и н а

Але ж не смерть?

К а н ц л е р

Лехіти споконвіку

Дітей невдячливих карають смертю.
Хай скаже книга наших прав одверто –
Читай... у совісті читай своєї.
Ти ж, матінко, назви ім'я тієї
Дочки страшної, й кат її скарає,
Хоч би її з найпершим графом краю
Зв'язала доля... Скажеш ім'я доні
І графа, і знайдуть права законні
Злочинне серце й через мур замковий

В д о в а

Як? Смерть дочці?.. Ні, пане, будь здоровий,
Прощай і королево, – в лісі, бідна,
Росою житиму...

К а н ц л е р

Статуту згідно,

Хто скаргу вніс, той відступить не може.
Назви...

В д о в а

Ні, ні!

К а н ц л е р

Ведіть її на ложе

Тортур, візьміть її в залізні кліщі...
Назвеш, стара?..

В д о в а

Ні, пане!

К а н ц л е р

Ще не пізно.

Ще раз кажу – назви ім'я прокляте.

Вдова

Вона не винна.

Канцлер

На тортури взяти!

Вдова

(вириваючись від стражі)

Владарко, змилуйся! Стара я, хвора, –

Могла б мене ти матір'ю назвати.

Мовчиш ти? Боже! То якась потвора

На троні! Що ж, готова я зазнати

Страшних тортур, сконать на них, а в небі

Вам Бог простить.

Канцлер

Усе ти скажеш кату.

Вдова

Мій пане! Ясний паночку! І в тебе

Залізне серце...

Вартові виводять вдову.

Канцлер

Я законів свято

Держусь. Бог бачить, – винний я чи правий.

Зверни ж свій зір, монархине, ласкавий,

Глянь – серце в мене сліз і болю повне.

Чути зойки.

Це що?

Жовнір

То жінка та кричить гвалтовно.

Канцлер

Й нічого не сказала ще?

Жовнір

Нічого...

Канцлер

Ще почекаймо.

Балладина

Наче з тіла мого

Ти жили й серце вириваєш, кате...

Води!

Їй дають пити.

Жовнір

З залізних дроздів її вже знято.

Балладина

Уже... Чи в муках щось вона сказала?

Жовнір

Умерла.

Балладина

Вмерла, кажеш?

Жовнір

Так, сконала,

Щойно покладена в залізне ложе.

А глянувши на неї, всякий може

Сказати – сам Христос це, з дерева знятий.

Все тіло висхло, й кості крізь нап'яту

На них пожовклу шкіру прозирали,

Пощади молячи...

Канцлер

І не сказала

Нічого?

Жовнір

Вмерла. На лиці сухому

Дві ямки вже кістлява смерть прорила,

Стояли сльози в них.

Балладина

Я суд чинила

Тут цілий день, – із злидарів нікому

Попрацювать так щиро не завадить.

Вже ніч, панове...

Канцлер

Ні, то чорні хмари

Над замком. Совість хай тобі порадить,

Якої та дочка достойна кари,

Що мати задля неї так вмирає.

Балладина

Судіть її самі...

Канцлер

Нехай засяє

Судом всеправедним твоя корона.

Дочку ж ту й справді у пекельне лоно

Слід кинути й спалить на вуглях треба!

Суди ж її...

Всі

Суди!

Канцлер

Як Бог є в небі,

Так гідна осуду.

Всі

Четвертувати!

Канцлер

Суди по совісті.

Балладина

(по довгому мовчанні)

На смерть скарати.

Спадає грім і вбиває королеву. Всі вражені.

Канцлер

Ось женщина-король, Господнім громом вбита.

Не в коронацій дзвін – в дзвін похоронний бити!

Кінець п'ятої дії

ЕПІЛОГ

Публіка

(викликаючи)

Гей, вийди, Вавель! Народний літописче!

Вавель

(виходить, вклоняючись)

Ясній громадськості вклоняюсь якнайнижче,

Події видатні я вписував до хронік, –

Ви перервали труд мій.

Публіка

Чий же ти сторонник?

Вавель

Мій – безсторонній суд, лиш свідок я наочний.

Публіка

А з громом випадку чи дав ти опис точний,

Скажи? Ми бачили всю до кінця подію.

Вавель

В зерні піску збагнуть і сонця можна дію,

Якщо заглибитись в причини і в підстави.

Як мудрий Соломон, жила цариця в славі.

Йй слід будь мудрою, при мудрості й чеснота.

Публіка

Занадто вже швидка цих присудів щедрота!

Було б із-за куліс всі переглянуть сцени.

Вавель

Над Попелем тоді складав я плач натхненний.

Публіка

А королеви рід?

Із хронік я помітив,
Що рід її іде з країни Оботритів¹,
Де м'яса не їдять. Один знавець вважає,
Що з амазонського вона походить краю².
Та я доводжу фальш в цій неспівзвучній ноті,
Вагою доводів топлю знавця в болоті.
Пером убитий, він лежить у домовині.

П у б л і к а

Що скажеш ти про грім?

В а в е л ь

Про грім скажу я нині,
Що в час, як буря б'є, нам треба бити в дзвони,
Що кращий є вінок лавровий від корони,
Бо в лаври грім не б'є і голові не шкодить.

П у б л і к а

Чи певен ти того?

В а в е л ь

Той, що у лаврах ходить,
Вам скаже впевнено (цієї автор драми),
Що з дня, як він квітчавсь лавровими листками,
Не вдарив в нього грім.

П у б л і к а

Лестиш, мій пане лисий,
Поетам ти й царям... Йди швидше за куліси!..

1834-1839

К і н е ц ь